

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут інформаційних технологій та бізнесу
Кафедра фінансів та бізнесу

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему: «ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО
ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

Виконала студентка 2 курсу, групи МФА-2
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок
освітньо-професійної програми
«Фінанси та бізнес-аналітика»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Оніщук Ольга Володимирівна

Керівник – доктор економічних наук, професор
Дем'янчук Ольга Іванівна
Рецензент – директорка з економіки ПРАТ
«ЕДЕЛЬВІКА» Антонюк О.В.

«РОБОТА ДОПУЩЕНА ДО ЗАХИСТУ»

Завідувач кафедри
фінансів та бізнесу

_____ (к. е. н, доц. Шулик Ю. В.)
(підпис)

Протокол № ____ від « ____ » _____ 2025 р.

Острог, 2025

АНОТАЦІЯ
кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня магістра

Тема: ”Фінансове забезпечення системи соціального захисту в Україні в умовах воєнного стану”.

Автор: студентка групи МФА-2, спеціальності 072 “Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок” Оніщук Ольга Володимирівна.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор Дем’янчук Ольга Іванівна.

Захищена “.....”.....2025 року.

Короткий зміст праці: У кваліфікаційній роботі досліджено фінансове забезпечення системи соціального захисту України в умовах воєнного стану як комплекс механізмів, інструментів та джерел фінансування, що забезпечують реалізацію державної соціальної політики. Проаналізовано теоретичні засади функціонування системи соціального захисту, її форми, фінансові інструменти, роль загальнообов’язкового державного соціального страхування, а також структуру суб’єктів, що беруть участь у наданні соціальних послуг. Особливу увагу приділено впливу воєнних дій на соціально вразливі групи населення, бюджетне навантаження та фінансову стійкість системи.

У роботі досліджено динаміку чисельності учасників бойових дій, внутрішньо переміщених осіб і пенсіонерів, оцінено тенденції бюджетного фінансування соціального захисту, рівень відповідності соціальних стандартів фактичним прожитковим показникам, а також фінансові показники Пенсійного фонду України та Фонду страхування на випадок безробіття.

На основі проведеного аналізу сформовано систему рекомендацій щодо підвищення ефективності фінансового забезпечення соціального захисту в умовах війни та відновлення. Запропоновано удосконалення механізму

розрахунку прожиткового мінімуму, впровадження єдиного інструмента адресної соціальної підтримки, розширення бази ЄСВ, активізацію недержавних джерел фінансування та розвиток накопичувального пенсійного страхування. Робота також розглядає можливості адаптації української системи соціального захисту до європейських стандартів відповідно до євроінтеграційного курсу України.

_____ (підпис автора)

ANNOTATION
of the qualification work
for obtaining a master's degree

Topic: “Financial support of the social protection system in Ukraine under martial law”.

Author: student of the MFA-2 group, specialty 072 “Finance, banking, insurance and stock market” Onishchuk Olha Volodymyrivna.

Scientific supervisor: Doctor of Economic Sciences, Professor Demianchuk Olha Ivanivna.

Protected “.....”..... 2025.

Summary of the work: The qualification work examines the financial support of the social protection system of Ukraine under martial law as a complex of mechanisms, instruments and sources of financing that ensure the implementation of state social policy. The theoretical principles of the functioning of the social protection system, its forms, financial instruments, the role of mandatory state social insurance, as well as the structure of entities participating in the provision of social services are analyzed. Particular attention is paid to the impact of military operations on socially vulnerable groups of the population, the budgetary burden and the financial sustainability of the system.

The paper examines the dynamics of the number of combatants, internally displaced persons and pensioners, assesses trends in budget financing of social protection, the level of compliance of social standards with actual living standards, as well as the financial indicators of the Pension Fund of Ukraine and the Unemployment Insurance Fund.

Based on the analysis, a system of recommendations has been formed to improve the effectiveness of financial provision of social protection in war and recovery conditions. It is proposed to improve the mechanism for calculating the subsistence minimum, introduce a single instrument of targeted social support,

expand the base of the Social Security System, activate non-state sources of financing and develop funded pension insurance. The paper also considers the possibilities of adapting the Ukrainian social protection system to European standards in accordance with Ukraine's European integration course.

_____ *(author's signature)*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ.....	9
1.1. Сутність системи соціального захисту в Україні та її роль в умовах воєнного стану.....	9
1.2. Інструменти системи соціального захисту та напрями їх використання...	15
1.3. Загальнообов’язкове державне страхування як елемент системи соціального захисту в Україні.....	25
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	33
2.1. Аналіз основних тенденцій функціонування системи соціального захисту в Україні в умовах воєнного стану.....	33
2.2. Оцінка стану та ефективності бюджетного фінансування соціального захисту в Україні.....	44
2.3. Аналіз фінансового забезпечення системи загальнообов’язкового державного страхування України.....	55
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ.....	75
3.1. Перспективи розвитку соціального захисту населення в Україні в повоєнний період.....	75
3.2. Оптимізація механізму забезпечення системи соціального захисту в Україні.....	81
3.3. Євроінтеграційний курс України як один із напрямків вдосконалення національної системи соціального захисту.....	87
ВИСНОВКИ.....	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95

ВСТУП

Актуальність дослідження. Система соціального захисту відіграє визначальну роль у підтриманні соціальної стабільності, оскільки саме вона пом'якшує вплив економічних та суспільних ризиків на населення. В українських реаліях дедалі чіткіше простежується дисбаланс між обсягом необхідної підтримки та фінансовими можливостями держави, що свідчить про поступове вичерпання потенціалу чинної моделі фінансового забезпечення. Цю проблему ускладнює багатокomпонентність системи, різні джерела фінансування та відмінності у механізмах надання соціальної допомоги, які не завжди працюють узгоджено й ефективно. За таких обставин виникає потреба у ґрунтовному переосмисленні принципів формування, розподілу та використання ресурсів у соціальній сфері.

Мета дослідження полягає в розробці пропозицій щодо оптимізації фінансового забезпечення системи соціального захисту в Україні на основі аналізу теоретичних підходів та практичних механізмів функціонування соціальної сфери.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати **ряд завдань:**

- визначити сутність системи соціального захисту в Україні та її роль в умовах воєнного стану;
- охарактеризувати інструменти системи соціального захисту та напрями їх використання в Україні;
- дослідити загальнообов'язкове державне страхування як елемента системи соціального захисту в Україні;
- провести аналіз основних тенденцій функціонування системи соціального захисту в Україні в умовах воєнного стану;
- оцінити стан та ефективність бюджетного фінансування соціального захисту в Україні;

- здійснити аналіз фінансового забезпечення системи загальнообов'язкового державного страхування України;
- охарактеризувати перспективи розвитку соціального захисту населення в Україні в повоєнний період;
- запропонувати шляхи оптимізації механізму забезпечення системи соціального захисту в Україні;
- дослідити євроінтеграційний курс України як один із напрямків вдосконалення національної системи соціального захисту.

Наукова новизна одержаних результатів. У дослідженні було актуалізовано та дістало подальший розвиток опис механізму здійснення соціального захисту в Україні в умовах воєнного стану як складної багаторівневої системи, яка регулюється нормативно-правовими актами як національного, так і міжнародного рівня, а також кожен суб'єкт якої має власне функціональне призначення та ресурси для його забезпечення. Також було охарактеризовано практичні рекомендації щодо здійснення оптимізації діючої системи соціального захисту шляхом часткового розвантаження дефіцитного державного бюджету за даним напрямком на місцеві бюджети і мікрорівень, а також вдосконалення розрахунку прожиткового мінімуму. У дослідженні запропоновано реальні напрямки диверсифікації джерел фінансування системи соціального захисту в Україні.

Об'єктом дослідження є система соціального захисту населення в Україні та її функціонування в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження є механізми, інструменти та фінансові процеси забезпечення функціонування системи соціального захисту в Україні в умовах воєнного стану.

У ході дослідження нами було використано наступні **методи дослідження**. Системний підхід, класифікація, синтез, дедукція, індукція - під час дослідження теоретичних основ функціонування та будови сучасної системи соціального захисту України; емпіричні методи - під час аналізу

нормативно-правової бази; метод наукової абстракції - під час характеристики інструментів системи соціального захисту України; математико-статистичні методи, аналіз, порівняння та графічні методи - під час роботи з числовими даними стосовно дослідження фінансового забезпечення системи соціального захисту; індукція, дедукція, узагальнення - під час формування різноманітних висновків у роботі; системний аналіз, індукція - під час написання розділу про напрями вдосконалення забезпечення соціального захисту в Україні.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

1.1. Сутність системи соціального захисту в Україні та її роль в умовах воєнного стану

Соціальний захист – це основа добробуту та розвитку будь-якої сучасної держави, що є гарантією уряду стосовно забезпечення соціальної справедливості та стабільності для своїх громадян.

Для характеристики системи соціального захисту в Україні варто розпочати з визначення поняття «соціальний захист». У науковій літературі існує чимало підходів до трактування цього поняття. Зокрема, Н. Абакумова вважає, що «соціальний захист є комплексом економічних, правових та соціальних гарантій, котрі гарантують кожному, хто працює, право на безпечну працю, збереження здоров'я у процесі праці, економічний захист і підтримку працівників та їхніх сімей у випадку тимчасової втрати працездатності на виробництві, медичну, соціальну й фахову реабілітацію» [1]. Тобто автор акцентує увагу на створенні різних соціальних гарантій.

Н. Римашевська характеризує «соціальний захист» як «фактичні механізми, за допомогою котрих зазвичай перерозподіляються доходи від деяких підгруп суспільства, що «фінансуються» (економічно активних членів суспільства), на користь підгруп, що «отримують», тобто хворих, людей похилого віку, непрацездатних, безробітних, бідних» [1]. У цьому визначенні помітно акцентується автором фінансова складова механізму реалізації соціального захисту та яким чином вона здійснюється.

М. Руженський трактує «соціальний захист» як «відносини між суспільством та соціально вразливими верствами соціуму з приводу отримання ними економічних благ (соціальні виплати, допомоги, компенсації, пільги, податкові знижки та кредити) для забезпечення існуючих у країні соціальних

стандартів через діяльність відповідних інститутів (соціальні гарантії, соціальні стандарти, соціальні нормативи, державні та громадські організації, фонди і установи, а також корпорації і міжнародні інституції)» [1]. Науковець акцентує увагу на формах соціального захисту та суб'єктами відносин.

Отже, узагальнюючи поняття «соціальний захист» - це комплекс правових, економічних та соціальних дій держави, які забезпечуються її нормативно-правовими актами та спрямовані на гарантування безпеки, благополуччя та підтримку економічно активного населення, його соціально вразливих верств та громадян у складних життєвих обставинах.

Для того, щоб охарактеризувати систему соціального захисту в Україні за умов воєнного стану, варто розглянути основні її елементи та виділити ті її аспекти, які виникли або активізувались після повномасштабного вторгнення росії.

У сфері соціального захисту в Україні немає окремого нормативно-правового акту, де описані всі аспекти організації, здійснення та регулювання соціального захисту, проте є деякі правові документи, що регулюють певні аспекти. Їх можна виділити в чотири окремі групи:

- міжнародні;
- загальні;
- спеціальні;
- процесуальні [2].

До першої групи нормативно-правових актів можна віднести Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Конвенцію МОП про соціальний захист, Європейську соціальну хартію та інші нормативно-правові акти, що були ратифіковані Україною [2]. Особливістю даної групи актів є те, що основною метою їх ратифікації була інтеграція в європейське та світове співтовариство, а також визнання нашою державою важливості міжнародних стандартів соціального права.

До другої групи нормативно-правових актів можна віднести Конституцію України, Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Закони України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про пенсійне забезпечення», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про зайнятість населення», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про соціальні послуги», «Про прожитковий мінімум» та інші [2]. Особливістю даної групи законодавства є те, що вищезгадані нормативно-правові акти визначають правові основи соціального захисту громадян та характеризують аспекти базового соціального забезпечення в Україні.

До третьої групи нормативно-правових актів можна віднести Закони України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та інші [2]. Особливістю даної групи нормативно-правових документів є те, що вони характеризують механізм та регулювання соціального захисту держави лише окремих категорій українців.

До четвертої та останньої групи нормативно-правових актів можна віднести Бюджетний кодекс України, Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та інші [2]. Особливістю даної групи законодавства є те, що вищезгадані документи характеризують механізм формування та використанням видатків бюджетів різних рівнів на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Наступним важливим аспектом сучасної системи соціального захисту України є її учасники. Їх умовно можна поділити на сім груп:

- **орган законодавчої влади** (Верховна Рада України приймає закони із питань соціального захисту);
- **органи виконавчої влади** (Кабінет Міністрів України та міністерства проводять державну соціальну політику, надають соціальні послуги, гарантії і пільги за допомогою відповідних інструментів та системи підпорядкованих органів (Державна служба зайнятості України, Пенсійний фонд України, Національна соціальна сервісна служба тощо) з її розгалуженням за територіальною ознакою у вигляді, наприклад, обласних та міських центрів зайнятості, управлінь соціального захисту, пенсійних фондів тощо);
- **фізичні особи** (усі неповнолітні та повнолітні громадяни, що потребують соціального захисту, підтримки);
- **роботодавці та профспілки** (перші виступають як платники ЄСВ, лікарняних (у співпраці з ПФУ), створюють безпечні умови праці, надають відпустки тощо, другі - представляють інтереси найманих працівників-членів профспілки, відстоюють їхні права);
- **інші посередники** (казначейства за допомогою банків надають послуги з виплати соціальних допомог за рахунок бюджетних коштів. У виплаті пенсій також важливим нефінансовим посередником є Укрпошта);
- **національні та іноземні благодійні організації;**
- **уряди зарубіжних країн та міжнародні організації.**

Перші дві групи суб'єктів системи соціального захисту України можна об'єднати в один та назвати «держава», оскільки, що ВРУ, так і усі вищезгадані органи виконавчої влади є представниками системи державних інституцій.

Сучасна система соціального захисту України функціонує за рахунок різноманітних джерел фінансування, що робить її забезпечення досить диверсифікованим:

- кошти державного та місцевих бюджетів;

- державні та недержавні соціальні фонди (основні з них - Пенсійний Фонд України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття та Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю);
- кошти суб'єктів господарювання (наприклад, лікарняні за перші 5 днів тимчасової непрацездатності);
- кошти благодійних фондів;
- кошти міжнародних організацій (ООН, ЄС, Світовий банк, МВФ тощо) [3].

Під час характеристики системи соціального захисту України часто фігурують поняття «соціальний захист», «соціальне забезпечення» та «соціальна допомога». Дані терміни попри свою схожість не є синонімами. На думку Белової І. М. та Семенишеної Н. В., їх співвідношення має наступний вигляд (рис 1.1):

Рис. 1. 1. Співвідношення понять «соціальний захист», «соціальне забезпечення» та «соціальна допомога»

Джерело: зроблено автором на основі [4]

Відповідно цього підходу, соціальний захист виступає як комплекс заходів, прав, гарантій та матеріальної підтримки, що спрямовуються на забезпечення благополуччя та розвитку громадян. Натомість поняття соціального забезпечення характеризується як матеріальна реалізація соціального захисту з боку системи державних органів, забезпечуючи, таким чином, функції нагромадження, розподілу та перерозподілу коштів для компенсації впливу соціальних ризиків. Соціальна допомога є підвидом соціального забезпечення, оскільки її основною метою є забезпечення

мінімальних умов для життєдіяльності громадян для подолання складної чи кризової ситуації.

Після порівняння даних категорій доцільно виокремити цілі системи соціального захисту України. Найголовнішими з них є:

- боротьба з бідністю;
- підвищення добробуту населення;
- попередження та мінімізація дії наслідків соціальних ризиків;
- сприяння соціальному та економічному розвитку;
- стимулювання розвитку соціального партнерства;
- зменшення соціальної нерівності;
- поліпшення фізичного та духовного здоров'я людини;
- боротьба з демографічною кризою [5].

З метою реалізації даних цілей у державній соціальній політиці уряд надає права, гарантії, пільги, допомоги, а також забезпечує фінансову підтримку населення в складних життєвих ситуаціях, покриває збитки через тимчасову непрацездатність, надає матеріальну допомогу задля забезпечення мінімальних умов для життєдіяльності громадян та фінансово забезпечує непрацездатних осіб.

В умовах воєнного стану забезпечення соціального захисту населення України стало дуже важливим завданням. Кількість українців, що постраждали від повномасштабного вторгнення постійно зростала, а відтак уряд був зобов'язаний розширювати державну підтримку та допомогу.

Зокрема, можна вказати такі основні питання, що стали актуальними в умовах воєнного стану та які вирішувались системою соціального захисту населення України:

- евакуація маломобільних та вразливих категорій громадян;
- забезпечення тимчасового проживання для евакуйованих та ВПО;
- спрощення механізмів надання соціальних послуг та допомог;

- збереження соціальних виплат та допомог попри значний дефіцит бюджетних коштів;
- забезпечення соціальної адаптації та психологічної підтримки дітей, ВПО та українських військових і т. д.

Таким чином система соціального захисту України відігравала та продовжує відігравати значну роль у підтримці українців в умовах воєнного стану. Вона змогла продемонструвати свою гнучкість, адаптивність та готовність до різного роду викликів.

Отже, можна узагальнити, що соціальний захист України є складною та багатофункціональною системою підтримки населення України з боку держави, а також інших суб'єктів, що має на меті забезпечити благополуччя, підвищити добробут та сприяти розвитку громадян. На жаль, наразі не існує єдиного нормативно-правового акту, що регулює всі питання реалізації державної соціальної політики в контексті соціального захисту, проте існують основні іноземні акти міжнародного характеру, що були ратифіковані Україною, а також чимало національних законів, які допомагають регулювати систему соціального захисту з окремих питань. Система соціального захисту України передбачає велику кількість учасників та варіантів фінансового забезпечення, як на мікро-, так і на макрорівні. Через свою значимість для населення України вона є дуже гнучкою до різних факторів впливу.

1.2. Інструменти системи соціального захисту та напрями їх використання

Система соціального захисту України працює у вигляді складного механізму з великою кількістю суб'єктів та широким спектром цілей та напрямів роботи задля забезпечення належної правової, економічної та соціальної підтримки населення України, про що було досліджено в попередньому пункті роботи. У зв'язку з цим соціальний захист потребує

великої кількості форм та інструментів, за допомогою яких можна більш конкретно дослідити способи реалізації функцій досліджуваної системи.

Варто розпочати з того, що роль держави в здійсненні соціального захисту в Україні є найважливішою, а тому доцільно детальніше розглянути саме її форми та інструменти. Зокрема, науковці виділяють три основні форми здійснення соціального захисту населення в Україні - це державні гарантії забезпечення соціальних прав, соціальне забезпечення та соціальне страхування [6].

Перша форма соціального захисту в Україні, а саме **державні гарантії забезпечення соціальних прав**, є сукупністю різних заходів, що здійснюються державою задля забезпечення реалізації конституційних прав громадян на соціальний захист, включаючи право на працю, відпочинок, житло, охорону здоров'я, освіту, соціальне забезпечення та інші соціальні блага. Ці гарантії виражаються у встановленні державних соціальних стандартів, мінімальних соціальних гарантій, а також у створенні механізмів їх забезпечення.

Важливим аспектом гарантування державою соціальних прав є дотримання певних принципів під час встановлення державних соціальних нормативів. Їх перелік передбачений статтею 3 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»:

- забезпечення визначених Конституцією України соціальних прав та державних соціальних гарантій достатнього життєвого рівня для кожного;
- законодавче встановлення найважливіших державних соціальних стандартів і нормативів;
- диференційованість за соціально-демографічними ознаками підходу до визначення нормативів;
- наукова обґрунтованість норм споживання та забезпечення;
- соціальне партнерство;
- гласність та громадський контроль при їх визначенні та застосуванні;

- урахування вимог норм міжнародних договорів України у сфері соціального захисту та трудових відносин [7].

Нормативи - це та величина споживання продовольчих та непродовольчих товарів і послуг, що задовольняє основні потреби людини. Розраховуючи даний показник, держава може встановлювати важливі соціальні гарантії.

Згідно зі статтями 17 та 18 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» держава встановлює такі соціальні гарантії, як:

- мінімальний розмір заробітної плати;
- мінімальний розмір пенсії за віком;
- неоподатковуваний мінімум доходів громадян;
- розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат.
- рівень життя населення, що постраждало внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС;
- стипендії учням професійно-технічних та студентам вищих державних навчальних закладів;
- індексації доходів населення з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності їх грошових доходів в умовах зростання цін;
- надання гарантованих обсягів соціального захисту, житлово-комунального, транспортного, побутового обслуговування та обслуговування у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, торгівлі та громадського харчування;
- забезпечення пільгових умов задоволення потреб у товарах та послугах окремим категоріям громадян, які потребують соціальної підтримки [7].

Використовуючи соціальні гарантії та права, які затверджуються на законодавчому рівні, державні органи влади забезпечують для українців гарантування ключових, мінімальних потреб населення. Це допомагає зменшити бідність населення та сприяти його задовільній життєдіяльності.

Другою формою соціального захисту України є **соціальне забезпечення**. Чимало вітчизняних та іноземних науковців не виділяють єдиного тлумачення елементів соціального забезпечення, проте в межах даного дослідження можна виокремити та охарактеризувати два основні види забезпечення: соціальні допомоги та соціальні послуги.

Соціальна допомога - це одна з основних форм підтримки державою осіб, чиє матеріальне становище з різних причин не відповідає загальноприйнятому рівню забезпечення або є нижчим від межі забезпеченості, визначеної законодавством [8].

Соціальна допомога в Україні має характерні ознаки:

- особлива мета (цільове призначення соціальної допомоги);
- прив'язаність розміру соціальної допомоги до прожиткового мінімуму;
- джерелами фінансування соціальної допомоги є кошти Державного бюджету та місцевих бюджетів;
- призначається та виплачується громадянам, які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування або мають недостатній для отримання права на соціальні страхові виплати страховий стаж;
- правовою підставою виникнення права на соціальну допомогу є потрапляння особи в складну життєву ситуацію з незалежних від неї причин або під вплив обставин, визнаних державою соціально значущими, якщо такі обставини знижують здатність особи до самозабезпечення [9].

З цього можна підсумувати, що основною метою соціальної допомоги в Україні є забезпечення для громадян, що потребують підтримки, мінімальний суспільно допустимий рівень життя. Також варто додати, що важливою характеристикою соціальної допомоги в Україні є те, що вона є безповоротною та широко диференційованою, залежно від категорій осіб, наявності пільгового статусу, доходів, об'єктів власності, кількості дітей тощо. Саме це характеризує її як адресну підтримку від держави.

Дослідивши вищезгадані нормативно-правові акти, що регулюють процес здійснення соціального захисту в Україні, можна узагальнити, що основними категоріями населення, що мають право на соціальну допомогу, є наступні:

- малозабезпечені та багатодітні сім'ї;
- діти та особи з інвалідністю;
- діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування;
- безробітні;
- особи, що не мають право на пенсію;
- внутрішньо переміщені особи;
- військовослужбовці;
- пенсіонери та інваліди через війну, що потребують стороннього догляду;
- жертви Чорнобильської катастрофи;
- один із батьків / опікун, що живе з новонародженою дитиною та ін.

Більшість соціальних допомог в Україні є грошовими, хоча є частина допомог, що здійснюються у натуральному вигляді (наприклад, «пакунок малюка»). Також варто додати, що соціальні допомоги в Україні диференціюються за періодичністю. Зокрема, вони можуть бути одноразовими (наприклад, допомога при народженні дитини, при звільненні з військової служби тощо) або періодичними (наприклад, допомога для малозабезпечених сімей, на оздоровлення громадянам-жертвам Чорнобильської катастрофи, субсидії, соціальні стипендії тощо).

Таким чином, соціальна допомога виступає як адресна фінансова або матеріальна підтримка від держави, які потрапили або в складну, або в ситуацію, що є важливою для держави за рахунок бюджетних коштів або коштів цільових позабюджетних фондів.

Наступним важливим видом соціального забезпечення в Україні є надання **соціальних послуг** для населення. Основним нормативно-правовим актом, що регулює соціальний захист населення за даним напрямком є Закон України № 2671-VIII «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року. Прийняття даного

закону можна вважати елементом реформи місцевого самоврядування, оскільки ОТГ отримали повноваження з надання соціальних послуг для населення України.

Згідно з вищезгаданим законом «соціальні послуги - дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають» [10].

Якщо порівнювати соціальну допомогу та соціальні послуги, то яскравою відмінністю між ними є те, що допомога надається органами державної влади та територіальними громадами, натомість послуги, в свою чергу, можуть надаватися також і недержавними організаціями (громадські, релігійні, благодійні організації та об'єднання тощо).

У статті 2 Закону України «Про соціальні послуги» зазначається, що метою надання соціальних послуг для населення є: «профілактика складних життєвих обставин, подолання складних життєвих обставин та мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин». А відтак, відповідальні державні органи реалізують даний вид соціального забезпечення шляхом дотримання принципів згідно статтею 3 цього ж закону:

- дотримання прав людини, прав дитини та прав осіб з інвалідністю;
- гуманізму;
- забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- поваги до честі та гідності;
- толерантності, законності, соціальної справедливості;
- доступності та відкритості;
- неупередженості та безпечності;
- добровільності, індивідуального підходу, комплексності та конфіденційності;
- максимальної ефективності та прозорості використання надавачами соціальних послуг бюджетних та інших коштів;
- забезпечення високого рівня якості соціальних послуг [10].

Стаття 16 Закону України «Про соціальні послуги» передбачає чотири типи соціальних послуг в Україні: прості, комплексні, комплексні спеціалізовані та допоміжні. До першого типу відносять консультації, надання притулку, представництво інтересів, до другого - догляд, соціальний супровід, адаптація, до третього - послуги для біженців, особам із психічними розладами, особам із ВІЛ та до останнього типу відносять різного напрямку натуральну допомогу (продукти харчування та предмети першої необхідності, паливо) та технічні послуги (транспортні послуги, переклад жестовою мовою) [10].

Важливою особливістю даного виду соціального забезпечення є те, під час його реалізації може використовуватись договір про надання соціальних послуг. Їх можуть надавати як державні чи місцеві органи, так і інші громадські, благодійні організації та фонди, підприємці, меценати і т. д. Соціальні послуги спрямовані на будь-яких отримувачів, які знаходяться в складній життєвій ситуації, проте найбільш поширеними категоріями є пенсіонери, особи з інвалідністю, біженці, безробітні та інші. А відтак, даний вид соціального забезпечення може здійснюватись як і на безоплатній, так і на платній основі, залежно від змісту послуги, статусу особи, її доходів тощо.

Останньою формою здійснення соціального захисту в Україні є **соціальне страхування**. Соціальне страхування є системою, що встановлюється державою, з метою забезпечення соціальних послуг та фінансової підтримки громадян у різних ситуаціях, таких як хвороба, повна, часткова або тимчасова втрата працездатності, втрата годувальника, безробіття з причин, незалежних від особи, старість та інші випадки, передбачені законодавством [11].

Якщо розглядати соціальне страхування, що забезпечується державними органами та фондами, то варто зупинитись на загальнообов'язковому державному страхуванні, яке передбачає страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, а також страхування на випадок безробіття, пенсійне та медичне.

Соціальне страхування в Україні як форма здійснення соціального захисту згідно зі статтею 3 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» здійснюється за наступними принципами:

- законодавчого визначення умов і порядку здійснення соціального страхування;
- обов'язковості страхування осіб відповідно до видів соціального страхування та можливості добровільності страхування у випадках, передбачених законом;
- державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;
- обов'язковості фінансування витрат, пов'язаних із наданням страхових виплат та соціальних послуг, в обсягах, передбачених цим Законом;
- формування та використання коштів соціального страхування на засадах солідарності та субсидування;
- диференціації розміру виплати допомоги залежно від страхового стажу;
- економічної заінтересованості суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці;
- цільового використання коштів соціального страхування;
- відповідальності роботодавців та страховика за реалізацію права застрахованої особи на страхові виплати та соціальні послуги згідно з цим Законом [12].

Наявність соціального страхування обумовлене існуванням об'єкта страхування, що є страховим ризиком щодо настання страхового випадку, який передбачений законами України та залежать від виду страхування. У разі настання страхового випадку страховики здійснюють виплати за рахунок сформованих грошових фондів шляхом сплати єдиного соціального внеску страхувальниками.

Страхові фінансові виплати в межах соціального страхування є основним інструментом його реалізації. До них відносяться державні трудові пенсії (за віком, по інвалідності, в разі втрати годувальника та за вислугу років), додаткові

пенсії та допомоги (у разі тимчасової непрацездатності, по вагітності та пологах, на поховання, по безробіттю).

Варто також зупинитись на **інших інструментах** соціального захисту в Україні, які мають досить специфічні ознаки використання, через які їх важко включити до вищезгаданих форм. До них відносяться пільги, податкова соціальна пільга та податкова знижка.

Пільги - це «часткове або повне звільнення від плати за різноманітні послуги і товари, а також можливість придбання певних товарів за зниженими цінами» [13]. А відтак, пільга стає своєрідною перевагою особи, яка отримує певний правовий статус, перед іншими особами.

Соціальні пільги в Україні мають певні ознаки:

- пільги спрямовуються на певний рівень задоволення потреб та покращення становища окремих категорій населення;
- пільги є елементом спеціального правового статусу для окремих категорій населення (забезпечення дітей-сиріт соціальним житлом, вступ до ВНЗ дітей загиблих військовослужбовців);
- пільги являються винятком із загальних правил забезпечення;
- пільги закріплюються законами щодо спеціальних статусів окремих категорій населення [14].

Найпоширенішими видами соціальних пільг в Україні є пільги за проїзд у громадському транспорті, пільги для оплати житлово-комунальних послуг, медичні пільги (наприклад, безкоштовні ліки для учасників бойових дій України), освітні пільги (наприклад, безкоштовне навчання дітей УБД у ВНЗ України) та пільги на проживання в гуртожитках для студентів.

Наступним інструментом соціального захисту є **податкова соціальна пільга**. Згідно зі статтею 169 Податкового Кодексу України податкова соціальна пільга - це зменшення суми загального місячного оподатковуваного доходу, отримуваного від одного роботодавця у вигляді заробітної плати [15].

У цій же статті Податкового Кодексу України зазначається, що її розмір залежить від категорії особи, кількості дітей та його базою є прожитковий мінімум для працездатної особи (50%) та може бути 100% (базова), 150% та 200%. Використання ПСП дозволяє найманому працівнику зменшити податкове навантаження та, відповідно, зберегти частину доходу для себе.

Останнім інструментом соціального захисту є *податкова знижка*. Згідно зі статтею 14 Податкового Кодексу України податкова знижка - це «документально підтверджена сума (вартість) витрат платника податку - резидента у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) у резидентів - фізичних або юридичних осіб протягом звітного року, на яку дозволяється зменшення його загального річного оподатковуваного доходу, одержаного за наслідками такого звітного року у вигляді заробітної плати та/або у вигляді дивідендів, у випадках, визначених цим Кодексом» [15].

Тобто податкова знижка виступає механізмом відшкодування сплаченого ПДФО для фізичної особи-платника даного податку за результатами попереднього року на основі передбачених законом витрат. Наприклад, витрати у зв'язку оплати за навчання у ВНЗ, переобладнання автомобіля, проценти за іпотечними кредитами та ін.

Таким чином можна узагальнити, що соціальний захист в Україні задля забезпечення підтримки населення передбачає три основні форми її здійснення: державні гарантії забезпечення соціальних прав, соціальне забезпечення (послуги та допомоги) та соціальне страхування. Кожна із форм соціального захисту має свої інструменти, які можна а саме: права, стандарти, гарантії, фінансові виплати, матеріальна та гуманітарна допомоги, пільги та податкові інструменти (ПСП, податкова знижка). Усі вони дозволяють забезпечити захист населення України за такими напрямками, як: конституційне гарантування прав, допомога в разі перебування у складній життєвій ситуації, підтримка в разі настання суспільно важливих подій, компенсування тимчасово неотримання доходів, захист від соціальних ризиків, боротьба з безробіттям тощо.

1.3. Загальнообов'язкове державне страхування як елемент системи соціального захисту в Україні

Соціальне страхування, як вже згадувалось в попередньому пункті дослідження, вважається однією із форм здійснення соціального захисту в Україні. На рівні нормативно-правового регулювання держава передбачає наявність обов'язкового соціального страхування.

В Україні функціонують п'ять видів загальнообов'язкового соціального страхування: страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, страхування на випадок безробіття, пенсійне та медичне страхування.

Для характеристики системи соціального страхування варто розглянути такі її елементи, як: об'єкт, суб'єкти страхування, страхові внески та відшкодування.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» об'єктом загальнообов'язкового соціального страхування в Україні є «страховий ризик та страховий випадок, із настанням яких у застрахованих осіб (членів їхніх сімей, інших осіб) виникає право на страхові виплати та соціальні послуги відповідно до цього Закону залежно від видів соціального страхування» [12]. У свою чергу **основними страховими випадками** соціального страхування в Україні є: тимчасова непрацездатність (наприклад, через хворобу, вагітність і пологи тощо), інвалідність, досягнення пенсійного віку, смерть годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві, професійне захворювання та ін.

Наступним важливим елементом системи загальнообов'язкового соціального страхування в Україні є її суб'єкти. До них відносяться страховик, страхувальник, застрахована особа, вигодонабувач та посередники. Згідно із Законами України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»,

«Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» їх конкретизації є наступною:

- **страховики** - це юридичні особи, що на основі наданих для них повноважень здійснюють страхування. До них можна віднести Пенсійний фонд України та Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття;
- **страхувальники** - це особи, що сплачують за себе або за інших страхові внески. До них відносяться роботодавці, фізичні особи-підприємці, фізичні особи (наприклад, особи, що займаються незалежною професійною діяльністю);
- **застраховані особи** - це особи, які підлягають страхуванню. Вони можуть бути одночасно і страхувальниками, якщо здійснюють внески за себе. Таким чином застраховані особи - це фізичні особи-підприємці та фізичні особи;
- **вигодонабувачі** - це особи, які мають право на отримання страхових соціальних виплат та послуг. Зазвичай вони є і страхувальниками, проте в окремих випадках це можуть бути інші особи, наприклад, члени сім'ї застрахованої особи в разі втрати свого годувальника;
- **посередники** - це фінансові та нефінансові установи, через які здійснюється розрахунок за страховими соціальними виплатами, надаються соціальні та медичні послуги. Це банки, відділення Укрпошти (зокрема, для видачі пенсій), центри зайнятості, медичні заклади (наприклад, забезпечення лікування особи, формування електронних листків непрацездатності), реабілітаційні центри (наприклад, вони надають послуги для найманих працівників, які постраждали через професійне захворювання).

Наступним не менш важливим елементом системи загальнообов'язкового соціального страхування в Україні є страхові внески. Наразі страхові внески

представлені у вигляді *єдиного соціального внеску*, що згідно із Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» характеризується як

«консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування» [17].

Згідно зі статтею 8 цього ж закону передбачається чотири види розміру ЄСВ:

- **22%** - базова ставка, для більшості платників;
- **8,41%** - застосовується в підприємствах, установах та фізичних осіб-підприємців, у яких є найманий працівник з інвалідністю;
- **5,5%** - передбачена для громадських організацій осіб з інвалідністю за найманого працівника з інвалідністю;
- **5,3%** - передбачена для всеукраїнських організацій осіб з інвалідністю за найманого працівника з інвалідністю.

Основною базою для нарахування ЄСВ є нарахована заробітна плата, яка не може бути меншою за мінімальну заробітну плату (виняток - зовнішнє сумісництво, за яким ЄСВ нараховується на фактичну заробітну плату без донарахування). Згідно зі статтею 9 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» більшість страхувальників України «зобов'язані сплачувати єдиний внесок, нарахований за календарний місяць, не пізніше 20 числа наступного місяця», а фізичні особи-підприємці - «зобов'язані сплачувати єдиний внесок, нарахований за календарний квартал, до 20 числа місяця, що настає за кварталом, за який сплачується єдиний внесок» [17].

Таким чином задля здійснення фінансового забезпечення застрахованих осіб у системі загальнообов'язкового соціального страхування в Україні попри наявність п'яти видів страхування виконавчі органи влади використовують лише один страховий внесок як основний та базовий - ЄСВ. Розподіл його між даними видами страхування здійснюється раз на рік на підставі звітності за минулий рік. Це дуже спрощує процес мобілізації ресурсів для страховиків, оскільки замість декількох різних видів внесків страхувальники здійснюють один основний, який є гарантуванням підтримки для застрахованої особи у разі настання страхового випадку.

Страхові відшкодування та виплати є найважливішим елементом системи загальнообов'язкового соціального страхування в Україні. Для страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності є певні категорії, від яких залежить розмір страхової виплати: страховий стаж, вид страхового випадку та середня заробітна плата працівника.

Згідно зі статтею 17 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» залежно від страхового стажу працівник у разі настання тимчасової непрацездатності може отримати:

- **50 відсотків** середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж до трьох років;
- **60 відсотків** середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж від трьох до п'яти років;
- **70 відсотків** середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж від п'яти до восьми років;
- **100 відсотків** середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж понад вісім років [12];

Відповідно до статті 13 цього ж закону також зазначається, що в межах загальнообов'язкового соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності Пенсійний фонд України надає такі види страхових виплат:

- допомога по тимчасовій непрацездатності;

- допомога по вагітності та пологах;
- допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли внаслідок нещасного випадку на виробництві).

Особливістю допомоги по вагітності та пологах є те, що вона виплачується у розмірі 100 відсотків середньої заробітної плати (доходу) застрахованої особи незалежно від страхового стажу.

Згідно зі статтею 30 Закону України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування» у межах загальнообов’язкового соціального **страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання** Пенсійний фонд України здійснює такі страхові виплати:

- щомісячної страхової виплати втраченої заробітної плати (або відповідної її частини) залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності;
- страхової виплати у встановлених випадках одноразової допомоги потерпілому (членам його сім’ї та особам, які перебували на утриманні померлого);
- страхової виплати дитині, яка народилася з інвалідністю внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності;
- страхових витрат на професійну реабілітацію та соціальну допомогу;
- допомоги по тимчасовій непрацездатності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання [12].

Таким чином можна підсумувати, що особливістю фінансових виплат у межах даного виду страхування є те, що вони не залежать від страхового стажу, як у випадку втрати працездатності через не виробничі причини, а від ступеня втрати працездатності, який визначають відповідні експертні групи на підставі заяви потерпілого. Також у разі смерті працівника для членів його родини передбачена виплата одноразової допомоги як компенсації за моральну шкоду.

Наступний вид загальнообов'язкового соціального страхування в Україні - страхування на випадок безробіття. У межах нього застраховані особи мають право на фінансове забезпечення та ряд соціальних послуг, які передбачені в статті 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»:

- допомога по безробіттю;
- допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні;
- надання одноразової фінансової допомоги для організації підприємницької діяльності;
- професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації;
- надання ваучера та інші соціальні послуги [17].

Реалізація фінансових виплат, що передбачені вище, здійснюється в залежності від страхового стажу застрахованої особи та її середньої зарплати (доходу). Це визначає розмір допомоги по безробіттю та тривалість її виплати. Згідно зі статтею 22 та 23 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» дана допомога надається наступним чином:

- **до 3 років** - 180 календарних днів (50% середньої заробітної плати (доходу);
- **від 3 до 6 років** - 210 календарних днів (55%);
- **від 6 до 12 років** - 240 календарних днів (60%);
- **від 12 до 18 років** - 270 календарних днів (65%);
- **від 18 до 24 років** - 300 календарних днів (70%);
- **від 24 до 30 років** - 330 календарних днів (75%);
- **понад 30 років** - 360 календарних днів (80%) [17].

Допомога на поховання безробітної особи на відміну від допомоги по безробіттю не залежить від страхового стажу, оскільки вона становить 75% від мінімальної заробітної плати в Україні.

Одним із найважливіших фінансових забезпечень в Україні є пенсійне. У межах загальнообов'язкового пенсійного страхування передбачені такі основні види фінансових виплат:

- пенсія (за віком, по інвалідності, в разі втрати годувальника та за вислугу років);
- довічна пенсія;
- одноразова виплата;
- допомога на поховання пенсіонера.

Розмір пенсії може залежати від різних характеристик, зокрема від середньомісячного заробітку застрахованої особи, страхового стажу (є винятки, зокрема пенсія по інвалідності через виробничі причини), пільг (за їх наявності можуть призначатись доплати та надбавки), розміру прожиткового мінімуму для осіб, що втратили працездатність (впливає на розмір мінімальної пенсії за віком) та групи інвалідності (впливає на розмір пенсії по інвалідності).

Згідно зі статтею 2 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» на державному рівні система пенсійного забезпечення складається з двох рівнів: перший - солідарна система (забезпечує обов'язковий захист усіх громадян, їхні базові потреби), другий рівень - накопичувальна система [18]. Існує також третій рівень, який передбачає добровільну участь у формуванні пенсійних накопичень, проте він не є державним.

Останній вид загальнообов'язкового соціального страхування в Україні є медичне. Його особливістю від попередніх видів є те, що медичне страхування працює у вигляді безкоштовного надання ряду медичних послуг та виробів за рахунок коштів державного бюджету України. Згідно зі статтею 4 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» повністю покриваються витрати за рахунок даної програми в межах таких напрямків: екстрена, первинна, спеціалізована та паліативна медична допомога, реабілітація у сфері охорони здоров'я, а також медична допомога дітям до 16 років, у зв'язку з вагітністю та пологами та послуги з проведення

оцінювання повсякденного функціонування особи [19]. Уповноваженим органом медичного страхування є Національна служба здоров'я України.

Таким чином можна зробити висновок, що загальнообов'язкове соціальне страхування в Україні передбачає соціальний захист населення України в разі виникнення страхових випадків шляхом надання виплат і допомог, а також наданням різних соціальних послуг. На відміну від інших форм соціального захисту в Україні соціальне страхування передбачає також проведення профілактичних заходів, щоб мінімізувати ризик настання страхових випадків. Фінансове забезпечення реалізації даної форми соціального захисту забезпечується шляхом формування цільових фондів за рахунок внесків страхувальників, а також у окремих випадках - коштів державного бюджету України.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Аналіз основних тенденцій функціонування системи соціального захисту в Україні в умовах воєнного стану

Як згадувалось у попередньому розділі роботи, система соціального захисту в Україні є складним багатофункціональним механізмом, за допомогою інструментів якого уряд, а також інші суб’єкти забезпечують соціальну справедливість, стабільність та підтримку для своїх громадян.

Дослідження основних тенденцій функціонування системи соціального захисту України в умовах воєнного стану варто розпочати із аналізу офіційних статистичних даних, які відображають кількісну динаміку соціально вразливих груп населення. На нашу думку, в першу чергу це учасники бойових дій, пенсіонери та внутрішньо переміщені особи (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Кількість соціально вразливих груп населення України протягом 2021-2024 рр., млн. ос.

Назва	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Кількість осіб зі статусом УБД	0,44	0,46	0,73	1,07
Кількість пенсіонерів	10,90	10,70	10,50	10,30
Кількість осіб зі статусом ВПО	1,48	5,91	3,69	3,67
Загальна кількість населення	41,0	34,5	34,0	33,3

Джерело: зроблено автором на основі [20-24].

Як видно з даної таблиці, кількість осіб, що мають статус учасника бойових дій постійно збільшується протягом усього досліджуваного періоду: у 2022 році вона збільшилась на 0,02 млн. ос. (4,55%), у 2023 - на 0,27 млн. ос. (58,70%), а в 2024 - на 0,34 млн. ос. (46,58%). Очевидною причиною даної тенденції є воєнний стан, за якого відбувається загальна мобілізація

військовозобов'язаних громадян України до ЗСУ, яка триває з початку повномасштабного вторгнення росії.

Кількість пенсіонерів в Україні протягом 2021-2024 рр. стабільно зменшується кожного року на 0,20 млн. ос. Конкретні причини даної тенденції визначити складно, проте це може відбуватись через високий рівень смертності в Україні через захворювання, обстріли та влучення снарядів, ракет, безпілотників тощо, а також через ситуацію із пенсіонерами на тимчасово окупованій території, які через обмеження законодавства могли втратити право на пенсію від ПФУ.

Якщо порівняти кількість пенсіонерів із загальною кількістю населення України, то дуже помітним є старіння населення України, оскільки її третину є пенсіонери, що є дуже негативним.

Останньою найбільш вразливою категорією громадян України, що потребує соціального захисту, є внутрішньо переміщені особи. Їхня динаміка не є рівномірною. У 2022 році спостерігаємо різке збільшення на 4,43 млн. ос. (майже в 4 рази), натомість починаючи з 2023 - показник зменшується, досягаючи значення 3,64 млн. ос.

У 2022 році очевидною причиною різкого збільшення переселенців є повномасштабне вторгнення, у зв'язку з яким чимало українців втратили своє майно та змінювали місце проживання на більш безпечне. Натомість причиною оберненої тенденції, починаючи з 2023 року, є виїзд українців за кордон, а також поступове повернення українців до місць своєї реєстрації через деокупацію.

Наступним аспектом, яким можна охарактеризувати сучасний стан функціонування системи соціального захисту в Україні, є огляд структури надавачів соціальних послуг (рис. 2.1).

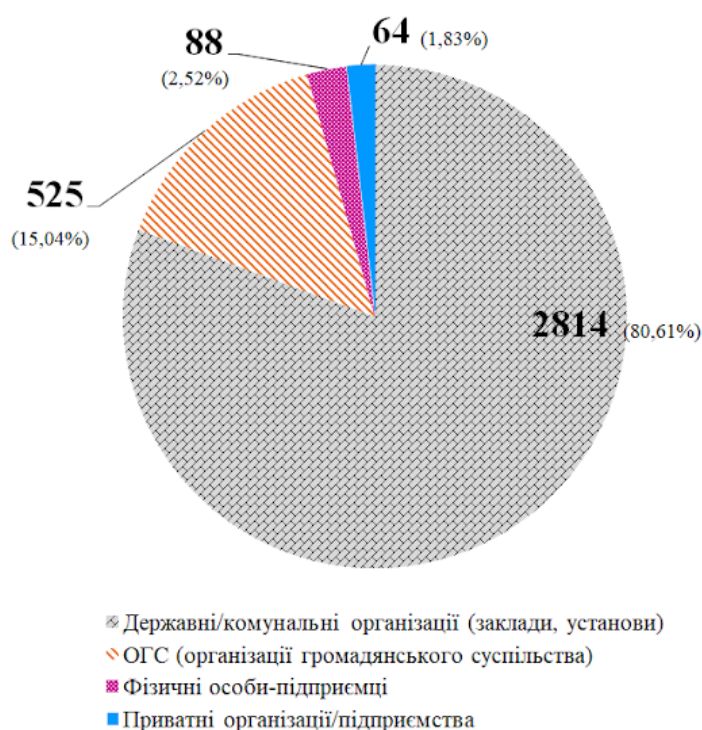

Рис. 2.1. Структура зареєстрованих у Реєстрі надавачів соціальних послуг станом на 6 грудня 2023 року

Джерело: зроблено автором на основі [25].

Як видно з даної діаграми в Реєстрі надавачів соціальних послуг у грудні 2023 року всього зареєстрованих 3491 суб'єкт, із яких більше 80% становлять державні або комунальні організації. Це підтверджує наше припущення, що забезпечення соціального захисту в Україні, а відтак і надання соціальних послуг в умовах воєнного стану є переважно централізоване та орієнтоване на державні інституції. На другому місці знаходяться ОГС (організації громадянського суспільства). Сюди належать численні благодійні та громадські організації, спілки, об'єднання тощо. Фізичні особи-підприємці та приватні організації становлять найменшу частку в структурі надавачів соціальних послуг в Україні на кінець 2023 року - сукупно майже 5%. Це свідчить про низький рівень розвитку приватного сектора у сфері соціальних послуг.

Наступним важливим елементом системи соціального захисту є державні соціальні стандарти та гарантії. Їх аналіз може допомогти простежити тенденції щодо дотримання державою соціальної справедливості, оцінити здійснення урядом соціального забезпечення вразливих категорій населення та рівень захисту від бідності (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Основні державні соціальні стандарти і гарантії в Україні у 2021-2025 рр., грн.

Назва	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2025 р.
	станом на 1 січня				
Прожитковий мінімум:					
<i>для дітей віком до 6 років</i>	1921	2100	2272	2563	2563
<i>для дітей віком від 6 до 18 років</i>	2395	2618	2833	3196	3196
<i>для працездатних осіб</i>	2270	2481	2684	3028	3028
<i>для осіб, які втратили працездатність</i>	1769	1934	2093	2361	2361
Мінімальна заробітна плата	6000	6500	6700	7100	8000
Мінімальна пенсія за віком	1769	1934	2093	2361	2361
Звичайна академічна стипендія у ВНЗ	1300	2000	2000	2000	2000

Джерело: зроблено автором на основі [26-29].

Як видно з даної таблиці та додатку А, основні прожиткові мінімуми мають постійну тенденцію до збільшення до 2024 року, а в 2025 - залишились незмінними. Попри запровадження воєнного стану у 2023 році показники дещо збільшились, проте не суттєво. Найбільші темпи зростання спостерігаються у 2024 році в порівнянні з 2023. За видом прожиткового мінімуму найбільше зросли ті, що стосуються дітей від 6 до 18 років, а також - для працездатних осіб. Найменше змінились прожиткові мінімуми для непрацездатних осіб та для дітей до 6 років.

Таким чином протягом усього досліджуваного періоду прожиткові мінімуми не збільшились навіть на 1000 грн., що є дуже негативно:

- ПМ для дітей до 6 років - лише на 642 грн. (33,42%);
- ПМ для дітей від 6 до 18 років - на 801 грн. (33,44%);
- ПМ для працездатних осіб - на 758 грн. (33,39%);

- ПМ для непрацевдатних осіб - всього лише на 592 грн. (33,47%).

Наступним важливим соціальним стандартом є мінімальна заробітна плата. В Україні протягом 2021-2025 рр. вона мала тенденцію до зростання, незважаючи на введення воєнного стану в 2022 році. Від початку 2021 року до січня 2025 року вона збільшилась на 2000 грн. (33,33%). Причинами зростання мінімальної заробітної плати в Україні є, звичайно, рівень інфляції, проте в умовах нестачі бюджетних коштів уряд також зацікавлений у збільшенні мінімальної зарплати задля зростання податкових надходжень за рахунок сплати ПДФО та військового збору. Також збільшення мінімальної зарплати сприяє збільшенню розмірів соціальних внесків у Пенсійний фонд України.

Мінімальна пенсія в Україні прирівнюється до прожиткового мінімуму, встановленого для осіб, що втратили працевдатність. Її динаміка протягом 2021-2025 рр. не є дуже різкою. Спостерігаємо збільшення на 592 грн. (33,47%) за весь досліджуваний період.

Останньою важливою соціальною гарантією в Україні є стипендія. В Україні вона є досить диверсифікованою та залежить від виду стипендії (академічна, соціальна, стипендія КМУ тощо), освітнього рівня здобувача та його індивідуальних досягнень. Зупинімося на основній із них - звичайній академічній, яка призначається студентам ВНЗ. Як видно з таблиці, її розмір на початку 2022 року збільшився на 700 грн. (53,85%). Після цього вона не змінювалась і на початок 2025 року залишалась на рівні 2000 грн.

Для того, щоб оцінити рівень забезпеченості населення України з точки зору соціального захисту, а також щоб проаналізувати дієвість соціальної політики нашого уряду необхідно порівняти офіційні встановлені соціальні гарантії в Україні із фактичними, які окрема розраховує Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України (табл. 2.3).

Варто відмітити, що зростання фактичних розмірів прожиткового мінімуму для різних вікових груп є більш різке, ніж у порівнянні з офіційно встановленими. Наприклад, фактичний прожитковий мінімум для працевдатної

особи збільшився за весь досліджуваний період на 3795 грн, коли офіційно затверджений розмір - всього лише на 758 грн. Різниця дуже суттєва - приблизно у 5 разів. Це є дуже негативно.

Таблиця 2.3

Фактичний розмір прожиткових мінімумів в Україні та їх співвідношення до офіційних розмірів у 2021-2025 рр.

Назва	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2025 р.
Фактичний прожитковий мінімум:					
<i>для дітей віком до 6 років</i>	3838	4264	5288	6341	7006
<i>для дітей віком від 6 до 18 років</i>	4705	5309	6663	7926	8812
<i>для працездатних осіб</i>	4268	4856	6024	7382	8063
<i>для осіб, які втратили працездатність</i>	3511	3962	4904	6016	6605
Співвідношення фактичного ПМ для дітей віком до 6 років та офіційного	2.00	2.03	2.33	2.47	2.73
Співвідношення фактичного ПМ для дітей віком від 6 до 18 років та офіційного	1.96	2.03	2.35	2.48	2.76
Співвідношення фактичного ПМ для працездатних осіб та офіційного	1.88	1.96	2.24	2.44	2.66
Співвідношення фактичного ПМ для осіб, які втратили працездатність та офіційного	1.98	2.05	2.34	2.55	2.80

Джерело: зроблено автором на основі [30-34].

Протягом 2021-2025 рр. спостерігається дуже негативна тенденція щодо збільшення розриву між фактичними розрахунковими та офіційно встановленими розмірами прожиткових мінімумів. Найбільш різко співвідношення збільшилось у 2023 році. Причиною цього є рекордний розмір індексу цін за результатами 2022 року, підвищення рівня безпекових ризиків, ускладнення логістичних процесів та поглиблення енергетичного дефіциту внаслідок ракетних атак, що, відповідно, сприяло збільшенню елементів витрат, що входять до розрахунку фактичного ПМ. На початок 2021 року розрив становив близько 2 рази, а на початок 2025 року - майже 3 рази.

Варто зазначити що, на найбільший розрив між фактичним значенням прожиткового мінімуму та офіційно затвердженого, спостерігається для осіб, що втратили працездатність. У 2025 році він перебував на рівні 2,80. Це є дуже негативно, оскільки свідчить про те, що реальна купівельна спроможність пенсій істотно знижена, а також те, що держава не забезпечує адекватного рівня соціального захисту для найбільш уразливої категорії населення. Важливо зазначити, що однією із причин великого розміру розриву є фіксація соціальних гарантій починаючи з квітня 2024 року. Найменший розрив між фактичним значенням прожиткового мінімуму та офіційно затвердженого, спостерігається для працездатних осіб. У 2025 році показник становить 2,66.

З цього робимо висновок, що уряд протягом усього досліджуваного періоду занижує офіційний прожитковий мінімум. На це є декілька причин: застаріла модель розрахунку на основі споживчого кошика, який регулярно не переглядається, погіршення загальної фінансово-економічної ситуації в державі, реальні можливості державного бюджету України, динаміка зростання ВВП та інфляційні процеси.

Наступним важливим доповненням до таблиці 2.3 є аналіз співвідношення фактичного прожиткового мінімуму для працездатних осіб та мінімальної заробітної плати в Україні (рис. 2.2).

Як видно з діаграми, протягом 2021-2023 рр. мінімальна заробітна плата в Україні була більшою, ніж прожитковий мінімум. Це свідчило про більш-менш адекватну мінімальну оплату праці, яка могла покривати потреби працездатної особи, хоча розмір даного перевищення не характеризує українську зарплату як гідну. Проте попри це динаміка показника є негативною, оскільки розрив збільшується і досягає у 2024 році такого значення, що мінімальна заробітна плата перестає задовольняти базові необхідні потреби за розрахунками Мінсоцполітики потреби працездатної особи щонайменше на 4%, а в 2025 році - на 1%.

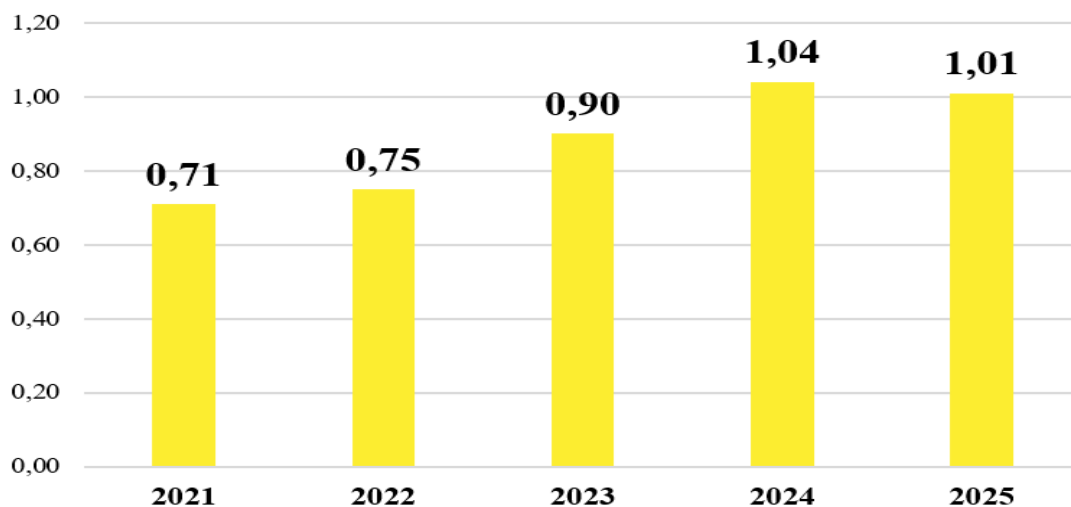

Рис. 2.2. Динаміка показника співвідношення фактичного прожиткового мінімуму для працездатних осіб та мінімальної заробітної плати в Україні протягом 2021-2025 рр.

Джерело: зроблено автором на основі [26 та 30-34].

Так, це ще не є критично та неконтрольовано, зважаючи на реалії фінансового стану країни та її можливості бюджету, проте точно свідчить про свідоме заниження урядом соціальних гарантій та стандартів в Україні, що відображається на рівні бідності населення, який з початку 2021 року постійно збільшується до 2024 року (рис. 2.3).

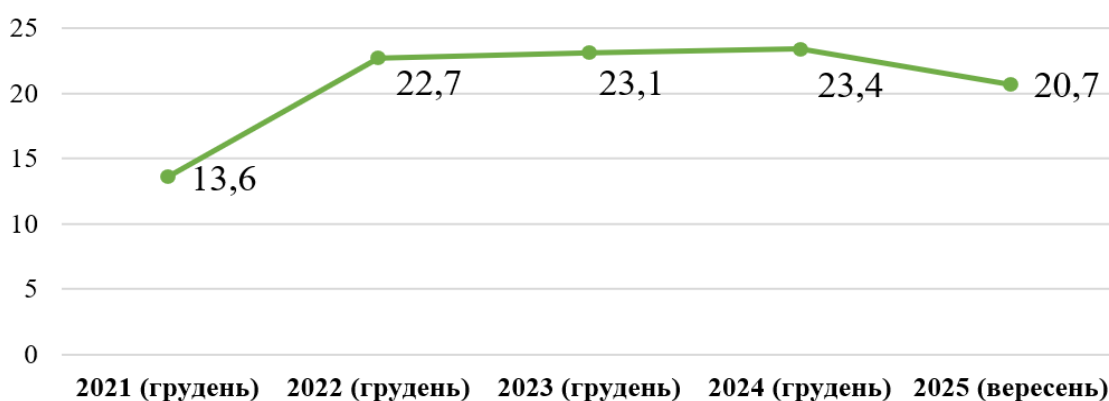

Рис. 2.3. Динаміка показника економії на їжі в Україні протягом 2021-2025 рр., %

Джерело: зроблено автором на основі [35].

Як бачимо з діаграми, починаючи з 2021 року по 2024 рік включно за даними української дослідницької агенції “Info Sapiens” Українці все більше

економлять на їжі, що є яскравим індикатором бідності населення. У 2022 році показник різко збільшився на 9,1%, що говорить про негативний вплив введення воєнного стану в країні та власне повномасштабне вторгнення. Показник досягнув максимального свого значення наприкінці 2024 року - 23,40%. У 2025 році станом на кінець вересня маємо дещо менше значення - 20,70% (зменшення на 2,7%).

Зважаючи на отримання Україною статусу кандидата в ЄС та бажання уряду щодо подальшої інтеграції важливо оцінити та порівняти поточний рівень мінімальної заробітної плати в нашій країні та членах ЄС (рис. 2.4).

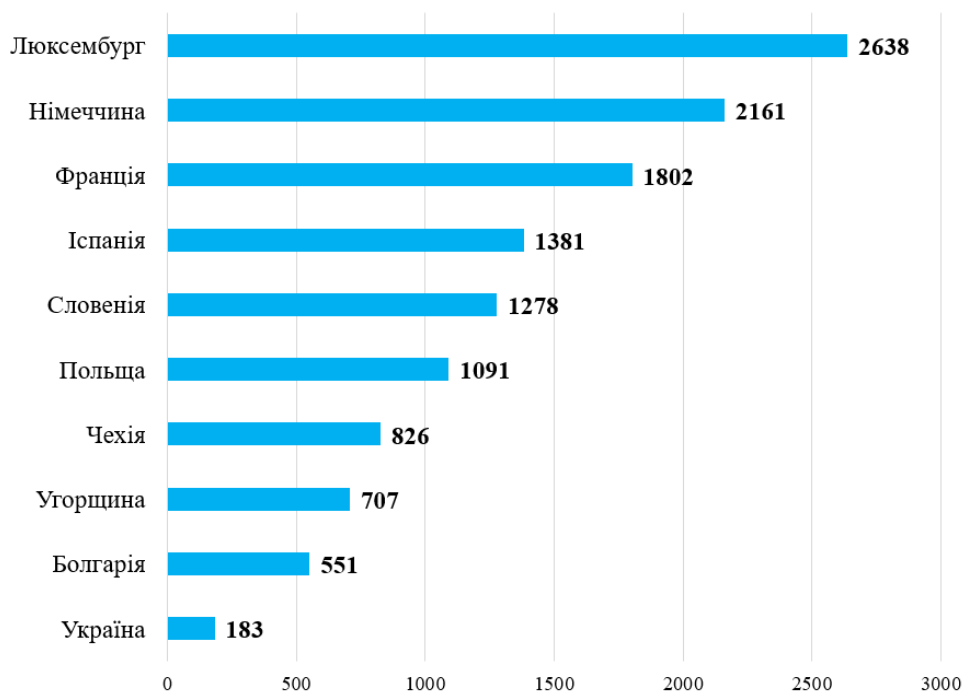

Рис. 2.4. Мінімальні заробітні плати в країнах ЄС та України станом на 01.01.2025, євро

Джерело: зроблено автором на основі [36-37].

Як видно з даного рисунку, рівень мінімальної заробітної плати в Україні згідно з курсом НБУ станом на 01.01.2025 становить менше 200 євро, що є меншим за мінімальну зарплату в Болгарії (вважається найменшим серед членів ЄС) у 3 рази, що є дуже негативно. Найбільша мінімальна заробітна плата у країнах-членів ЄС затверджена в Люксембурзі - вона перевищує українську майже в 14,5 разів. На діаграмі зображені не усі встановлені рівні серед країн

ЄС, проте згідно з офіційними даними Євростату в 12 із 22 країн ЄС вони перевищують 1000 євро, що є дуже високим показником не лише в регіоні, але й у світі.

В Україні подібний рівень мінімальної заробітної плати неможливий за поточного стану та розвитку економіки, а також у зв'язку з підписанням Меморандуму з МВФ та Світовим банком [38]. Якщо навіть не брати до уваги Меморандум і припустити, що уряд безпідставно підвищить мінімальну заробітну плату, то це дуже негативно відобразиться на рівні цін в країні та призведе до значних бюджетних витрат, які неможливо буде покрити, зважаючи на дефіцит та пріоритети уряду. А відтак питання щодо збільшення мінімальної зарплати до навіть найменшого в ЄС рівня залишається відкритим.

Останнім важливим аспектом аналізу основних тенденцій функціонування системи соціального захисту в Україні є огляд розмірів найпоширеніших соціальних допомог (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка розмірів найпоширеніших соціальних допомог в українських сім'ях протягом 2021-2025 рр.

Назва	2021	2022	2023	2024	2025
Допомога при народженні дитини	41280				
Допомога на проживання ВПО для осіб з інвалідністю та дітей	-	з 1 березня 2022 р. - 3000			
Допомога на проживання ВПО для ін. осіб	-	з 1 березня 2022 р. - 2000			
Допомога малозабезпеченим сім'ям для працездатних осіб	794,5	1116,45	1207,8	1665,4	1816,8
Допомога на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях	1700	1700	2100	2100	2100

Джерело: зроблено автором на основі [26].

Як видно з даної таблиці, тенденцію до зростання має лише допомога малозабезпеченим сім'ям для працездатних осіб. Всього протягом досліджуваного періоду вона збільшилась лише на 1022,3 грн. (майже в 2,3 рази). Хоча динаміка позитивною, допомога є невеликою. Також незначне

збільшення у 2023 році бачимо для допомоги на дітей багатодітних сімей - на 400 грн. (57,14%). У подальших періодах розмір даної допомоги залишається незмінним. Дуже негативним є відсутність динаміки протягом 2021-2025 рр. у допомоги при народженні дитини. Її розмір постійно становить 41280 грн. Це яскраво демонструє зниження купівельної спроможності даного виду забезпечення, а також свідчить про соціальну економію за рахунок родин, що, відповідно, підриває довіру до соціальної політики нашого уряду.

Важливо також зупинитись на соціальній допомозі від держави, яка набула актуальності у зв'язку із введенням воєнного стану. Це допомога на проживання ВПО. Вона була затверджена відповідно до Постанови КМУ “Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам” від 20 березня 2022 р. № 332. Даний вид допомоги призначається у двох можливих розмірах, які варіюються залежно від соціального статусу отримувача. Допомога на проживання ВПО протягом усього періоду залишалась незмінною. Завдяки порталу Дія уряд зміг забезпечити менш бюрократизований процес отримання допомоги, що дуже допомогло ВПО швидко подати запит на її отримання.

Отже, можна зробити висновок, що функціонування системи соціального захисту України в умовах воєнного стану підтвердив зростання її ролі як ключового елементу соціальної стабільності держави. Збільшення кількості учасників бойових дій та ВПО свідчить про структурні зміни у складі соціально вразливих груп. Скорочення чисельності пенсіонерів на тлі старіння населення поглиблює демографічні ризики та посилює навантаження на бюджет. Система соціального забезпечення залишається переважно централізованою, що обмежує розвиток недержавних інституцій у сфері надання соціальних послуг.

Незважаючи на поступове підвищення соціальних стандартів, їх розмір істотно відстає від фактичних прожиткових показників, що знижує реальну купівельну спроможність населення. Найуразливішими залишаються особи, які втратили працездатність, для яких розрив між фактичним і офіційним

прожитковим мінімумом є найбільшим. Фіксація окремих видів допомог, зокрема при народженні дитини та для ВПО, сприяє фінансовій стабільності бюджету, але зменшує ефективність соціальної підтримки.

Зростання рівня бідності населення є прямим наслідком зниження соціальних гарантій. Порівняно з країнами ЄС, мінімальна заробітна плата в Україні залишається критично низькою. Загалом можна узагальнити, що аналіз продемонстрував роботу сучасної моделі соціального захисту українців, яка орієнтована на утримання макрофінансової рівноваги, а не на забезпечення достатнього рівня життя громадян, що є негативним.

2.2. Оцінка стану та ефективності бюджетного фінансування соціального захисту в Україні

Бюджетне фінансування соціального захисту є ключовим інструментом реалізації соціальної політики України та визначає рівень її спроможності забезпечувати базові соціальні гарантії своїх громадян.

З огляду на це, оцінка динаміки та структури видатків зведеного бюджету за напрямом “Соціальний захист та соціальне забезпечення” є необхідною передумовою для виявлення тенденцій, диспропорцій і пріоритетів у фінансуванні соціальної сфери (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення Зведеного бюджету України за 2021-2024 рр., млн. грн.

Джерело фінансування	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Державний бюджет	339278.87	425987.02	469251.22	464734.36
Місцеві бюджети	28067.76	29199.13	44879.48	57193.36
Всього	367346.63	455186.15	514130.70	521927.72

Джерело: зроблено автором на основі [39].

Як видно з даної таблиці протягом усього досліджуваного періоду соціальні видатки Зведеного бюджету України мають постійну тенденцію до

зростання. Зокрема, у 2021–2022 роках їх обсяг зріс на 87839,52 млн. грн., що становить 23,91%. У наступному, 2023 році, порівняно з 2022-м, спостерігалось подальше підвищення цього показника - на 58944,55 млн. грн. (12,95%), а в 2024 - на 7797,02 млн. грн. (1,52%). Такі тенденції зумовлені, передусім, нарощенням фінансування з боку державного бюджету, але лише до 2024 року. Вже в 2023 році спостерігається істотне зростання соціальних видатків місцевих бюджетів - на 15680,35 млн. грн., або 53,70% порівняно з попереднім періодом, а в 2024 році - вперше за досліджуваний період державні соціальні видатки зменшились на 4516,86 млн. грн. (0,96%). Таким чином зростання соціальних видатків Зведеного бюджету України в 2024 році було забезпечене збільшенням місцевих соціальних видатків на 12313,88 млн. грн. (27,44%). У подальшому дослідженні варто більш глибоко проаналізувати причини даної динаміки.

У цілому, можемо зробити висновок, що протягом 2021-2024 рр. видатки на соціальний захист та забезпечення Зведеного бюджету України в умовах воєнного стану мають постійну тенденцію щодо збільшення, а також варто відмітити, що в регіональних органах влади починаючи з 2023 року розширюються повноваження щодо здійснення соціальної політики, що може свідчити про поступову децентралізацію.

Для об'єктивного розуміння ролі соціальних видатків у фінансовій політиці держави доцільно проаналізувати структуру видатків Державного бюджету України. Такий аналіз дозволяє оцінити пріоритети держави у розподілі бюджетних коштів за умов воєнного стану (рис. 2.5.).

Як бачимо з даної діаграми, структурна динаміка соціальних видатків державного бюджету України має обернену тенденцію щодо зменшення їх частки. З початку повномасштабного вторгнення в 2022 році держава на 1 місце поставила забезпечення функцій оборони своїх громадян, тому спостерігаємо поступове зменшення питомої ваги соціальних видатків у загальній структурі.

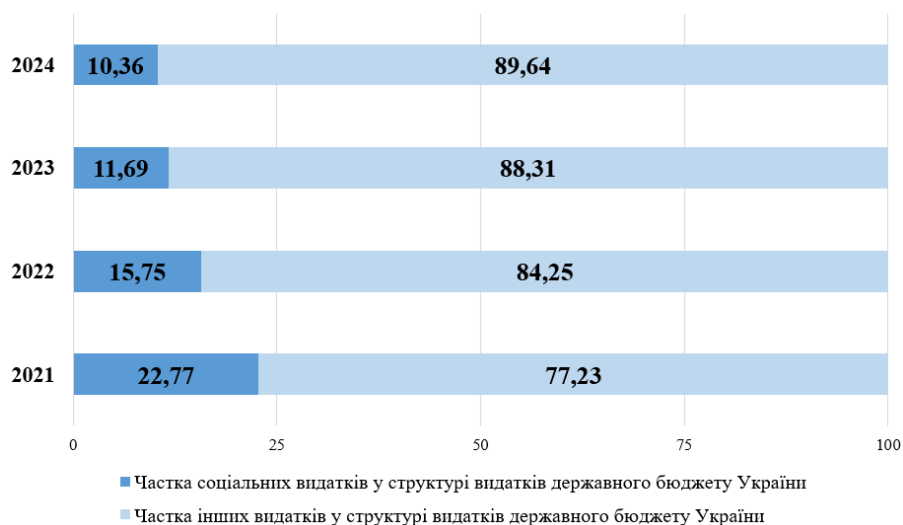

Рис. 2.5. Частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у загальній структурі видатків Державного бюджету України протягом 2021-2024 рр., %
Джерело: зроблено автором на основі [39].

За весь досліджуваний період їх частка зменшилась на 12,41%, досягнувши значення наприкінці 2024 року 10,36%. Варто відмітити, що попри таку тенденцію, для уряду України видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення на рівні Державного бюджету залишаються одними із найважливішими та здійснюються в повному обсязі.

Аналогічно важливо розглянути структуру видатків місцевих бюджетів України, оскільки саме вони забезпечують реалізацію значної частини соціальних програм на регіональному рівні у 2023 та 2024 рр., що було встановлено вище (рис. 2.6).

Як видно з даної діаграми, попри те, що нами було встановлено прояв децентралізації соціальних видатків лише починаючи з 2023 року, бачимо, що починаючи навіть з 2022 року у місцевих бюджетів України соціальні видатки починають збільшувати свою питому вагу. Протягом досліджуваного періоду їх частка збільшилась на 3,58%, досягнувши значення наприкінці 2024 року - 8,51%.

Рис. 2.6. Частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у загальній структурі видатків місцевих бюджетів України протягом 2021-2024 рр., %
Джерело: зроблено автором на основі [39].

Наступним важливим елементом дослідження є огляд динаміки елементів видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення Державного бюджету України, тому що саме він допоможе більш детально пояснити причини вище виявлених тенденцій (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка складу видатків Державного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення в 2021-2024 рр., млн. грн.

Напрямок видатків	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Соціальний захист на випадок непрацездатності	5401.46	2219.19	3629.06	5501.72
Соціальний захист пенсіонерів	201161.81	232935.34	273667.12	274692.37
Соціальний захист ветеранів війни та праці	1676.81	1492.28	2078.00	3341.36
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	134.91	101.25	24351.76	23546.78
Соціальний захист безробітних	1804.30	-	-	-
Допомога у вирішенні житлового питання	50221.73	35016.47	13642.14	50843.49
Соціальний захист інших категорій населення	78405.25	152528.89	151672.08	106439.59
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	52.77	27.72	8.48	11.88
Інша діяльність у сфері соціального захисту	419.84	1665.88	202.58	357.17
Всього	339278.87	425987.02	469251.22	464734.36

Джерело: зроблено автором на основі [39].

Згідно з даними, наведеними у даній таблиці, протягом усього аналізованого періоду єдину послідовну тенденцію до зростання демонстрували видатки на соціальний захист пенсіонерів. У 2022 році їх обсяг збільшився на 31773,53 млн. грн. (15,80%), у 2023 році - на 40731,77 млн. грн. (17,49%), а в 2024 - ще на 1025,25 млн. грн. (0,27%). Таке підвищення зумовлене зростанням розміру мінімальної пенсії, відновленням планової індексації виплат, покриттям дефіциту Пенсійного фонду України, а також виплатою житлових субсидій на оплату житлово-комунальних послуг.

Водночас протилежну динаміку продемонстрували видатки на фундаментальні та прикладні дослідження і розробки, які скоротилися у 2022 році на 25,05 млн. грн. (47,48%), а в 2023 році - ще на 19,23 млн. грн. (69,40%). У 2024 році дана група соціальних видатків збільшилась на 3,40 млн. грн. (40,06%). Така тенденція, ймовірно, пов'язана із зниженням пріоритетності наукових витрат у воєнний період, коли більшість ресурсів спрямовується на оборону та соціальні потреби і її поступового коригування за наявності ресурсів бюджету, як бачимо в 2024 році.

У 2021-2022 роках найбільш відчутне зростання спостерігалось за статтею “соціальний захист інших категорій населення” - 74123,64 млн. грн. (94,54%), що пояснюється розширенням програм підтримки внутрішньо переміщених осіб у зв'язку з повномасштабною війною. Скорочення цих видатків у 2023 та 2024 роках на 856,81 млн. грн. (0,56%) та 45232,49 млн. грн. (29,82%) відповідно, обумовлене змінами у законодавстві, які звузили коло осіб, що мають право на допомогу (зокрема, якщо ВПО придбала автомобіль віком до 5 років, вона втрачала право на отримання виплат) [40], а також, імовірно, розробкою нових видів підтримки, які виходять за межі даної групи видатків.

Не менш значущою категорією соціальних видатків Державного бюджету України залишаються видатки на соціальний захист сімей, дітей та молоді, які після незначного зниження у 2022 році помітно зросли у 2023 році - на 24250,50 млн грн. Збільшення цих асигнувань пов'язане з розширенням існуючих і

запровадженням нових соціальних програм. Зокрема, у межах ініціативи “Муніципальна няня” у 2023 році розмір державної компенсації було підвищено до рівня мінімальної заробітної плати. Крім того, стартувала програма “Гроші ходять за дитиною”, що забезпечувала цільові виплати на оздоровлення дітей з малозабезпечених родин у регіонах, які перебували в окупації або зоні активних бойових дій [41]. Натомість у 2024 році дана група соціальних видатків скоротилась на 804,98 млн. грн. (3,31%).

У таблиці також прослідковується, що видатки у 2022 році, які були спрямовані на соціальний захист ветеранів війни та праці (на 184,53 млн. грн.), а також на допомогу у вирішенні житлового питання (на 15205,26 млн. грн.) зменшились, що у свою чергу відображає перегляд урядом державних пріоритетів у бюджетній політиці. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 401 від 1 квітня 2022 року “Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету”, частину коштів загального фонду було перенаправлено до резервного фонду [42]. Водночас спостерігаємо, що в 2023 та 2024 рр. відбулось суттєве збільшення видатків на соціальний захист ветеранів війни та праці, відповідно, на 585,73 млн. грн. та 1263,36 млн. грн., що свідчить про зміну урядової стратегії у бік посилення соціальної підтримки громадян в умовах тривалої воєнної та економічної нестабільності.

Варто також більш детально зупинитись на такій групі соціальних видатків як допомога у вирішенні житлового питання. Динаміка даного показника є дуже нестабільною. Зокрема у 2022 році він зменшився на 15205,26 млн. грн. (30,28%), у 2023 - на 21374,33 млн. грн. (61,04%), натомість наприкінці 2024 року - різко збільшився на 37201,35 млн. грн. (майже в 4 рази). Причиною цього є затвердження Постанови КМУ “Деякі питання надання внутрішньо переміщеним особам компенсації за пошкоджені / знищені об’єкти нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України”

від 13 грудня 2024 року №1432, на виконання якої в 2024 році було виділено 15 млрд. грн. [43].

Для більш детального аналізу видатків Державного бюджету України за напрямком “Соціальний захист та соціальне забезпечення” варто оглянути їх структуру, що допоможе зрозуміти, які статті була найбільш пріоритетними навіть в умовах воєнного стану (рис. 2.7).

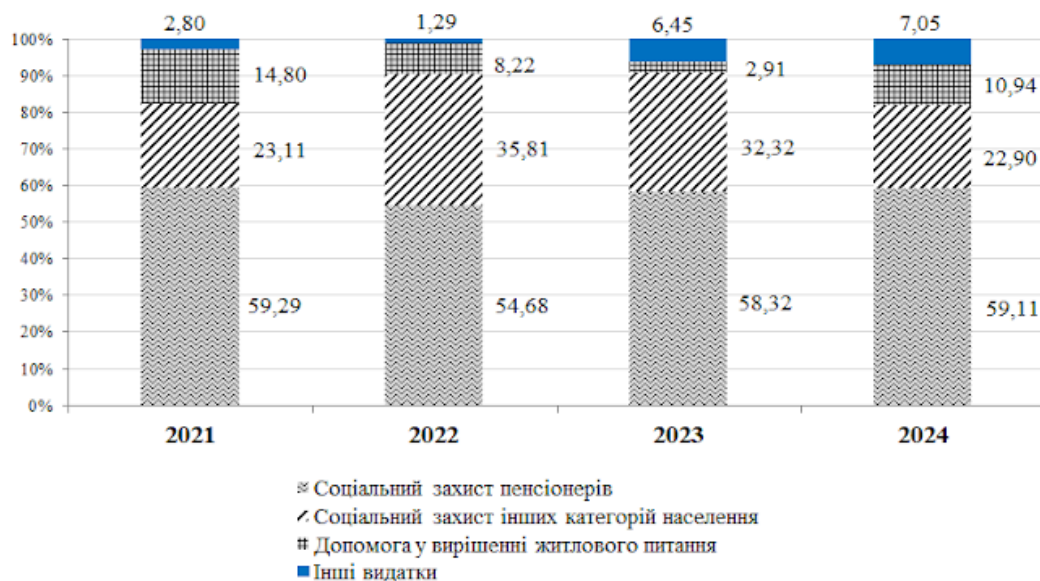

Рис. 2.7. Структура видатків Державного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення протягом 2021-2024 рр., %

Джерело: зроблено автором на основі [39].

Як засвідчують дані, подані на діаграмі, упродовж 2021-2024 років навіть запровадження воєнного стану не змінило структурного домінування видатків на соціальний захист пенсіонерів у системі соціальних видатків Державного бюджету України. Незважаючи на незначне зниження їх питомої ваги у 2022 році на 4,61 %, ця категорія й надалі формувала понад половину загального обсягу відповідних витрат. Наприкінці 2024 року вони досягли свого максимального значення 59,11%. Другу позицію за масштабом фінансування стабільно займали видатки на соціальний захист інших категорій населення, частка яких зросла у зв'язку зі збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб та необхідністю посилення державної підтримки у період воєнних дій.

Протягом 2021-2022 років третє місце в структурі соціальних видатків посідала допомога на вирішення житлового питання, однак її поступове скорочення відображає перегляд бюджетних пріоритетів уряду. У 2023 році зростання обсягів фінансування програм, спрямованих на підтримку дітей, сімей та молоді, спричинило зміну структури видатків, унаслідок чого саме ця категорія посіла третє місце за обсягом коштів. Але в 2024 році у зв'язку із різким збільшенням допомоги у вирішенні житлового питання дана група видатків знову стала третьою за питомою вагою у загальній структурі, досягнувши значення 10,94%.

Для комплексного розуміння тенденцій у сфері стану та ефективності бюджетного фінансування соціального захисту доцільно продовжити аналіз на рівні місцевих бюджетів, які безпосередньо забезпечують реалізацію соціальних програм на територіях громад та допоможе зрозуміти причини їх динаміки, що була виявлена вище (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка складу видатків місцевих бюджетів України на соціальний захист та соціальне забезпечення в 2021-2024 рр., млн. грн.

Напрямок видатків	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Соціальний захист на вип. непрацездатн.	1970,07	2115,60	2637,01	3321,13
Соціальний захист пенсіонерів	10786,58	11101,70	12424,69	13341,58
Соціальний захист ветеранів війни та праці	654,06	553,24	917,46	2170,04
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	2766,75	2060,16	2960,64	3611,30
Соціальний захист безробітних	82,82	68,44	260,91	483,64
Допомога у вирішенні житлового питання	1152,62	108,57	6042,69	10600,57
Соціальний захист ін. категорій населення	3440,35	3689,92	4917,82	4498,27
Інша діяльність у сфері соціального захисту	7214,52	9501,51	14718,25	19166,83
Всього	28067,76	29199,13	44879,48	57193,36

Джерело: зроблено автором на основі [39].

Як свідчать дані таблиці 2.7, у 2022 році спостерігалось скорочення окремих статей видатків, проте вже у 2023 році зменшення не відбулося за жодним напрямом, що можна вважати позитивним явищем. На відміну від аналогічних показників Державного бюджету України, видатки місцевих

бюджетів на соціальний захист у разі непрацездатності демонстрували стабільну тенденцію до зростання протягом усього аналізованого періоду: у 2022 році вони збільшилися на 145,53 млн. грн. (7,39%), а у 2023 році - на 521,41 млн. грн. (24,65%), а в 2024 - ще на 684,12 млн. грн. (25,94%). Подібна позитивна динаміка простежувалася й у групі видатків на соціальний захист пенсіонерів, які зросли у 2021-2022 роках на 315,12 млн. грн. (2,92%), у 2022-2023 роках - на 1322,99 млн грн (11,92%), а в 2024-2023 роках - на 916,89 млн. грн. (7,38%).

У структурі видатків місцевих бюджетів протягом 2021-2023 років простежувалося стале зростання фінансування програм соціального захисту інших категорій населення: у 2022 році - на 249,56 млн. грн. (7,25%), а у 2023 році - ще на 1227,91 млн. грн. (33,28%). Така тенденція свідчить про підвищення пріоритетності видатків, спрямованих на підтримку соціально вразливих груп, зокрема внутрішньо переміщених осіб. Натомість у 2024 році видатки на соціальний захист інших категорій населення трохи скоротились - на 419,55 млн. грн. (8,53%). Позитивним слід також вважати збільшення у 2023 та 2024 роках обсягів фінансування заходів щодо соціального захисту безробітних, відповідно, на 192,47 млн. грн. та на 222,73 млн. грн. після незначного їх скорочення у 2022 році.

Водночас допомога на вирішення житлових питань характеризувалася високою мінливістю: якщо у 2021-2022 роках її обсяги зменшилися на 1044,05 млн. грн., то вже у 2022-2023 роках зафіксовано різке зростання на 5934,12 млн. грн. та у 2023-2024 роках - на 4557,88 млн. грн. Такі коливання можуть пояснюватися зміною пріоритетів місцевих органів влади, зумовленою специфічними потребами окремих територіальних громад у період воєнного стану та обмеженості фінансових ресурсів. Крім того, у 2023 році спостерігалось істотне зростання видатків, спрямованих на інші напрями соціального захисту: у 2022 році вони підвищилися на 2286,99 млн. грн. (31,70%), в 2023 році - на 5216,75 млн грн (54,90%) та в 2024 - на 4448,58 млн.

грн. (30,22%). Таку динаміку можна пояснити переданням частини соціальних функцій держави на місцевий рівень, а також активізацією власних програм підтримки громадян у регіонах.

Для більш глибокого розуміння особливостей формування соціальних витрат місцевих бюджетів доцільно проаналізувати їхню структуру за основними напрямками фінансування. Такий підхід дасть змогу визначити, які саме категорії соціальних видатків залишались пріоритетними для органів місцевого самоврядування попри введення воєнного стану, а також простежити зміни у співвідношенні між окремими статтями упродовж досліджуваного періоду (рис. 2.8).

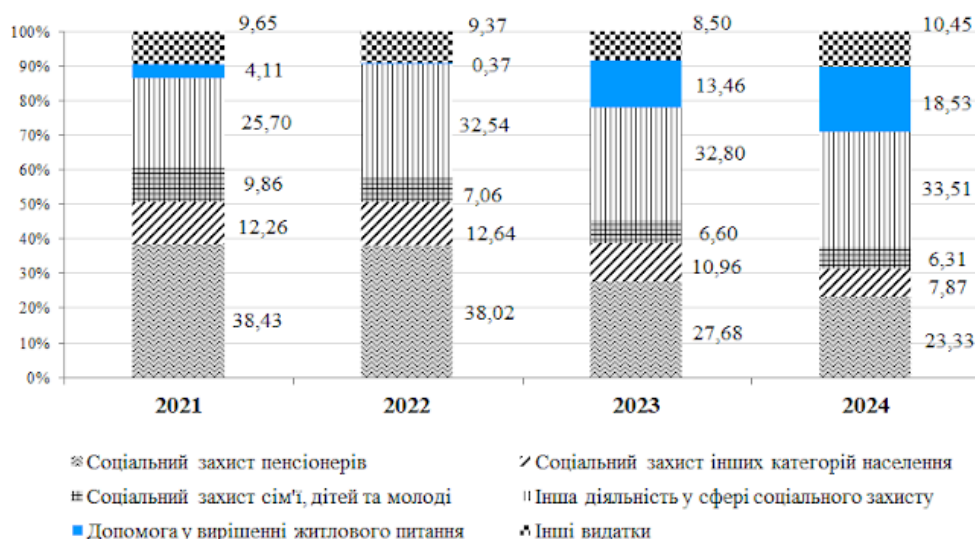

Рис. 2.8. Структура видатків місцевих бюджетів України на соціальний захист та соціальне забезпечення протягом 2021-2024 рр., %

Джерело: зроблено автором на основі [39].

Як видно з даної діаграми, у 2021-2022 роках провідну позицію у структурі соціальних видатків місцевих бюджетів України займають витрати на забезпечення пенсіонерів. Проте їхня частка поступово скорочувалася внаслідок нарощування фінансування за статтею “Інша діяльність у сфері соціального захисту”. У 2023 році саме ця категорія видатків вийшла на перше місце,

ставши домінуючою у структурі місцевих соціальних витрат, залишаючись такою і наприкінці 2024 року.

Водночас спостерігалось значне підвищення питомої ваги допомоги на розв'язання житлових питань - на 13,09 %, що стало однією з ключових тенденцій 2023 року. У попередні роки (2021-2022) третє місце за обсягами фінансування посідали видатки на підтримку інших соціальних груп населення, однак за період 2021-2024 років зафіксовано стабільне скорочення частки витрат на соціальний захист сімей, дітей, молоді та починаючи з 2022 року - на соціальний захист інших категорій осіб.

Отже, здійснивши аналіз бюджетного фінансування системи соціального захисту в Україні на рівні Державного та місцевих бюджетів України можна зробити висновок, що попри введення воєнного стану видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення продовжують залишатись однією із важливих статтею видатків, які здійснює уряд.

Проведений нами аналіз показав стійку тенденцію до зростання соціальних видатків Зведеного бюджету, при цьому основну частку традиційно займали витрати на соціальний захист пенсіонерів, що відображає пріоритет держави у забезпеченні базових гарантій громадян. У структурі державних видатків спостерігалось поступове зменшення питомої ваги соціальних витрат, що пов'язано із зростанням пріоритетності оборонних та безпекових функцій в умовах воєнного стану. Від 2023 року на регіональному рівні проявляється тенденція до децентралізації соціальних функцій, що підтверджується істотним зростанням соціальних видатків місцевих бюджетів.

Детальний аналіз елементів соціальних видатків свідчить про різну динаміку за окремими напрямками: стабільне зростання характерне для забезпечення пенсіонерів, тоді як допомога на вирішення житлових питань демонструє високі коливання у зв'язку із законодавчими змінами та кризовими обставинами. Збільшення фінансування програм підтримки дітей, сімей та

молоді свідчить про адаптацію уряду до соціальних потреб громад в умовах воєнної та економічної нестабільності.

2.3. Аналіз фінансового забезпечення системи загальнообов'язкового державного страхування України

Як вже було досліджено в першій розділі даної роботи в Україні функціонує п'ять видів загальнообов'язкового соціального страхування: страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, страхування на випадок безробіття, пенсійне та медичне страхування. У контексті аналізу фінансового забезпечення системи загальнообов'язкового державного страхування особливу увагу слід приділити Пенсійному фонду України та Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, оскільки саме ці установи мають автономні бюджети, що дозволяють оцінити ефективність управління коштами цільового призначення.

Першим аналітичним оглядом в межах даного дослідження буде бюджет Пенсійного фонду України протягом 2021-2024 рр. (табл. 2.8). Як видно з даної таблиці, протягом 2021-2024 рр. бюджет Пенсійного фонду України постійно збільшується як і за плановими, так і за фактичними показниками. Планові доходи фонду за весь період дослідження збільшились на 342559,00 млн. грн. (65,73%), а фактичні - на 339731,39 млн. грн. (65,21%). Натомість планові видатки збільшились не так інтенсивно, як доходи - на 338716,34 млн. (64,99%).

Бюджет Пенсійного фонду України протягом 2021-2024 рр., млн. грн.

Назва	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	План	Виконано	План	Виконано	План	Виконано	План	Виконано
Доходи та ін. кошти	521185,90	520940,83	606880,33	620423,11	772656,16	780145,81	863744,90	860672,22
Видатки та ін. в-ти	521185,90	520945,09	606880,33	619865,85	772656,16	775474,98	859902,24	854479,03
Сальдо бюджету	0,00	-4,26	0,00	557,26	0,00	4670,82	3842,66	6193,19

Джерело: зроблено автором на основі [44-46].

Причиною цього є планування профіцитного бюджету, що видно з додатного сальдо на кінець року на суму 3842,66 млн. грн. Фактичні видатки бюджету ПФУ протягом 2021-2024 рр. збільшилися на 333533,94 млн. грн. (64,02%). З цього робимо висновок, що фактичний бюджет ПФУ протягом досліджуваного періоду зростав меншими темпами, ніж було заплановано. Сальдо бюджету було від'ємне лише за фактичними показниками наприкінці 2021 року. У наступні роки ПФУ формував додатні залишки коштів, які постійно зростали.

Здійснивши огляд бюджету ПФУ протягом 2021-2024 рр. варто у цілому оцінити рівень виконання дохідної та видаткової його частини (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

**Рівень виконання бюджету Пенсійного фонду України
протягом 2021-2024 рр., %**

Найменування	2021	2022	2023	2024
Рівень виконання доходів	98,38	102,23	100,97	99,64
Рівень виконання видатків	99,95	97,23	100,36	99,37

Джерело: зроблено автором на основі [44-46]

Як можна побачити з даної таблиці, виконання бюджету ПФУ є нерівномірним протягом усього досліджуваного періоду. Зокрема у 2021 році він не був виконаний як за доходами (на 1,62%), так і за видатками (на 0,05%), що є досить негативно. Натомість уже в 2022 році відбулось покращення формування дохідної частини бюджету, перевиконання на 2,23%, проте

видаткова частина знову відображала недовиконання на 2,77%. 2023 рік для Пенсійного фонду був єдиним досліджуваним періодом, у якому як і за доходами було перевиконання (на 0,97%), так і за видатками, що відбулось вперше з 2021 року: на 0,36%. Наприкінці 2024 року ситуація з виконанням бюджету фонду знову погіршилась і бюджет не був виконаний ні за доходами (0,36%), так і за видатками (0,63%). У подальшому дослідженні варто більше зосередитись на причинах даної тенденції.

Наступним елементом нашого дослідження є більш детальний огляд фактичних дохідних показників бюджету протягом 2021-2024 рр. Це допоможе встановити тенденції та причини їх виникнення (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Фактичні доходи та інші кошти бюджету Пенсійного фонду України
протягом 2021-2024 рр., млн. грн.**

Найменування	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
<i>Власні доходи</i>				
Залишок коштів на початок року	945,01	-4,26	2952,38	4670,82
Сума ЄСВ, розподілена на ЗДПС	301433,06	375420,03	428464,25	497750,04
Сплата за рахунок коштів ДБУ ЄСВ за деякі категорій застрахованих осіб, покриття недоотриманих коштів від застосування розміру ЄСВ	26420,86	23657,43	23915,53	26520,32
Доходи за ЗДСС у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності	-	-	29651,63	35994,11
Кошти від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пільгових пенсій	5989,99	4406,72	6136,58	5866,23
Кошти сплачені банками за користування тимчасово вільними коштами ПФУ, та інші власні доходи	172,19	267,72	197,88	433,88
Інші власні доходи	169,56	185,42	4406,06	294,39
<i>Кошти Державного бюджету України</i>				
Пенсійне забезпечення військовослужбовців, виплата пенсій, надбавок і підвищень, признач. за різними пенсійними програмами	150480,29	178899,32	221883,17	246672,05
Покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України	23900,66	29868,59	26508,42	0,00
Кошти на виплату житлових субсидій та пільг на оплату ЖКП, придбання побутового палива і скрапленого газу	0,00	6417,20	35398,16	39598,09
Інші кошти за рахунок Державного бюджету України	3253,39	1304,93	631,75	2872,28
<i>Інші кошти</i>				
Позика для покриття тимчас. касових розривів, пов'яз. з випл. пенсій	8175,81	-	-	-
Всього	520940,83	620423,11	780145,80	860672,22

Джерело: зроблено автором на основі [44-46].

Як видно з даної таблиці, Пенсійний фонд України протягом 2021-2024 рр. формував свої доходи за рахунок власних коштів, коштів Державного бюджету України та інших коштів. Кожне із даних джерел варто оглянути окремо. Зокрема, суми сплаченого ЄСВ для забезпечення пенсійного страхування мають постійну тенденцію до зростання. Протягом 2021-2024 рр. показник збільшився на 196316,98 млн. грн. (65,13%). Причинами збільшення сплачених внесків є зростання розміру мінімальної заробітної плати, про яке було описано в 1 пункті даного розділу, а також зростання кількості страхувальників та підписання указу Президента України №53/2022 “Про невідкладні заходи щодо консолідації українського суспільства” від 14.02.2022, у якому було передбачено “з 1 березня 2022 року підвищення грошового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України на 30 відсотків та доведення до 20 відсотків від початку 2022 року підвищення грошового забезпечення військовослужбовців Державної прикордонної служби України та Національної гвардії України” [47].

Сплата ЄСВ для окремих категорій застрахованих осіб частково покривається за рахунок коштів державного бюджету. Зокрема, це стосується людей з інвалідністю, для яких установлено пільгову ставку внеску. Протягом досліджуваного періоду показник мав досить нестабільну динаміку: у 2022 році спостерігається зменшення на 2763,43 млн. грн. (10,46%), а починаючи з 2023 року - збільшення. Тенденція, з одного боку, є позитивною, та свідчить що в умовах воєнного стану пільгові категорії осіб більш активно працювали, проте з іншого боку це може означати і те, кількість осіб з інвалідністю постійно зростала, що є негативно.

Помітною є поява наприкінці 2023 року статті “Доходи за ЗДСС у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”. Причиною цього є зміни в Законах України “Про внесення змін до Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 21.09.2022 № 2620-IX та “Про загальнообов’язкове

державне пенсійне страхування”, а також прийняття постанови КМУ від 02.12.2022 № 1350. Внаслідок цього урядом було прийнято, що починаючи з 01.01.2023 ПФУ став уповноваженим органом в системі ЗДСС у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності [48]. У 2024 році бачимо, що показник щодо даної групи доходів збільшився на 6342,48 млн. грн. (21,39%).

Важливою у власних доходах Пенсійного фонду України є кошти, отримані від підприємств, які покривають фактичні витрати на виплату та доставку пільгових пенсій для своїх найманих працівників, умови праці яких є особливо складні та шкідливі відповідно до списків №1 та №2, які затверджені постановою КМУ від 24 червня 2016 року №461 [49]. Динаміка даного показника є дуже нестабільною: у 2022 році він зменшився на 1583,27 млн. грн. (26,43%), у 2023 році - збільшився на 1729,86 млн. грн. (39,25%) і в 2024 році знову зменшився на 270,35 млн. грн. (4,41%).

Аналогічна тенденція до змін у динаміці спостерігається у власних доходах ПФУ, які були отримані за рахунок сплати банками за користування його тимчасово вільними коштами. У 2022 році показник збільшився на 95,53 млн. грн. (майже у 2 рази), у 2023 році - зменшився на 69,84 млн. грн. (26,09%), а наприкінці 2024 року - різко збільшився на 235,99 млн. грн. (у 2,2 рази). Це дуже позитивно, оскільки може свідчити про більш активну інвестиційну діяльність ПФУ у 2024 році, що допомагає наростити доходи, а також захистити свої ресурси від інфляційних процесів.

Дуже помітною у таблиці є динаміка показника “інші власні доходи”. Протягом 2021-2022 рр. відбулось незначне збільшення на 15,86 млн. грн. (9,35%), натомість у 2023 році він різко збільшується на 4220,63 млн. грн. (майже в 24 рази). Причиною даного зростання є одноразове повернення коштів за минулі бюджетні періоди для фонду в розмірі 4173,75 млн. грн. Наприкінці 2024 року показник, відповідно, вже зменшився на 4111,66 млн. грн.

Крім власних доходів, які формує Пенсійний фонд України, страховик отримує великі суми коштів за рахунок Державного бюджету України. Як видно

з таблиці, основний обсяг бюджетних коштів спрямовується державою на формування фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення пенсійних виплат та реалізації різних пенсійних програм. Упродовж аналізованого періоду показник збільшився всього на 96191,76 млн. грн. (63,92%). Для Пенсійного фонду така тенденція не є сприятливою, оскільки вона підсилює його фінансову залежність від бюджетних асигнувань.

Дуже помітним є те, що для Пенсійного фонду України уряд виділяє ще також кошти задля покриття дефіциту. У 2022 році даний показник збільшився на 5967,94 млн. грн. (24,97%), проте починаючи з 2023 року показник має позитивну тенденцію до зменшення: у 2023 він скоротився на 3360,18 млн. грн. (11,25%), а наприкінці 2024 - на 26508,42 млн. грн., що означало нульове значення. Вперше за досліджуваний період держава не покривала дефіцит бюджету ПФУ, що є дуже позитивним сигналом.

Також варто окремо поговорити стосовно доходів за рахунок Державного бюджету України для виплати субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг. Дана стаття доходів з'явилась лише у 2022 році на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2022 року №1041 [50]. Відповідно до неї, починаючи з 01.10.2022 ПФУ уповноважений здійснювати виплату субсидій, а вже з 01.12.2022 - призначати їх. Показник протягом 2022-2024 рр. має тенденцію до постійного зростання: він збільшився всього на 33180,89 млн. грн. (у 5 разів). Причинами є зростання тарифів комунальних послуг, а також у зв'язку із збільшенням кількості домогосподарств, які є більш соціально вразливими.

Інші кошти Пенсійного фонду України за рахунок Державного бюджету України мають дуже нерівномірну динаміку у зв'язку з тим, що уряд за рахунок власних коштів впроваджував різноманітні одноразові соціальні програми підтримки для населення України залежно від потреб, наприклад: матеріальна підтримка застрахованих осіб у 2021 році на час дії протиепідемічних обмежень через COVID-19 [46], одноразова грошова допомога ветеранам війни і жертвам

нацистських переслідувань у 2022 році (постанова КМУ від 07.05.22 №540) [51], фінансова підтримка в 2024 році в честь Дня Незалежності України та через завдання шкоди життю і здоров'ю для працівників об'єктів критичної інфраструктури, держслужбовців та посадових осіб місцевого самоврядування (постанова КМУ від 27 грудня 2023 року №1396) [52].

Після аналізу динаміки фактичних доходів ПФУ протягом 2021-2024 рр. варто перейти до узагальнюючого огляду її структури (рис. 2.9).

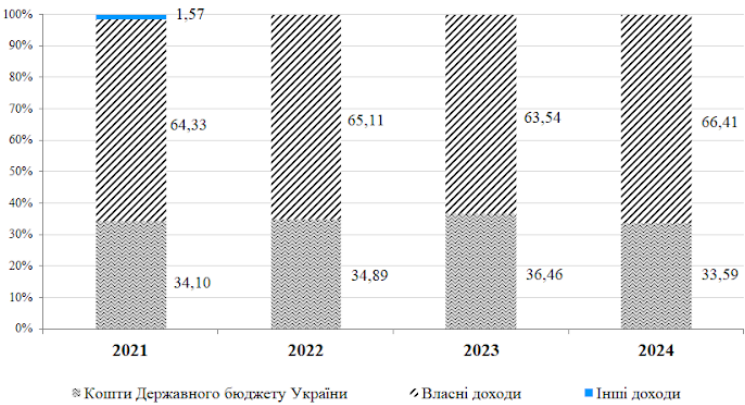

Рис. 2.9. Структура фактичних доходів Пенсійного фонду України протягом 2021-2024 рр., %

Джерело: зроблено автором на основі [44-46].

Як видно з даної діаграми, у Пенсійного фонду України протягом усього досліджуваного періоду в структурі фактичних доходів бюджету домінували саме власні кошти, що є позитивно. Питома вага коштів Державного бюджету України в 2022 та 2023 роках зростала, що свідчить про зростання залежності фонду від коштів держави: у 2022 році показник збільшився на 0,79% та в 2023 - ще на 1,57%. Позитивною тенденцією є зменшення в структурі коштів ДБУ на 2,87%.

Наступним етапом дослідження є огляд фактичних видатків Пенсійного фонду України у 2021-2024 рр. (табл. 2.11). Як видно з даної таблиці, пенсійне забезпечення осіб відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, яке здійснюється за рахунок власних доходів фонду, має тенденцію до постійного зростання. За весь період показник виріс на

130149,54 млн. грн. (36,21%). Видатки на забезпечення адміністративних витрат ПФУ мають постійну тенденцію до збільшення. За весь період показник виріс на 2675,1 млн. грн. (48,15%).

Таблиця 2.11

**Фактичні видатки та інші витрати бюджету Пенсійного фонду України протягом
2021-2024 рр., млн. грн.**

Найменування	2021	2022	2023	2024
<i>За рахунок власних коштів</i>				
Пенсійне забезпечення відповідно до ЗУ“Про ЗДПС”	359418.47	395226.31	448389.41	489568.01
Фінансування адміністративних витрат	5555.40	6123.67	7686.44	8230.50
Видатки на ЗДСС у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання	-	-	28268.61	33579.74
Резервування коштів для випл. пенсій ос., які прож. на ТОТ України	-	-	-	33036.24
Інші видатки	2233.57	2099.12	2180.05	2288.00
<i>За рахунок коштів Державного бюджету України</i>				
Фін. заб. випл. пенсій, надб. та підв. до пенсій, признач. за пенс. прогр.	150840.29	179409.32	223243.17	246754.44
Житлові субсидії та пільги на опл. ЖКП, придб. поб. палива і скр. газу	-	6445.01	35421.47	39611.94
Інші видатки	2897.36	794.97	1052.34	1376.26
<i>За рахунок коштів Фонду ЗДССУ на випадок безробіття</i>				
Видатки на виплату достроково призначених пенсій	-	-	35.96	33.91
<i>Інші витрати</i>				
Повернення позик минулих бюджетних періодів	-	29767.45	29197.54	-
Всього	520945.09	619865.85	775474.98	854479.03

Джерело: зроблено автором на основі [44-46].

Відповідно до звітів про роботу та виконання бюджету ПФУ основною причиною є постійне зростання найбільш вагомego елемента адміністративних витрат - витрат для оплати праці. У таблиці також видно, що починаючи з 2023 року за рахунок сформованих власних доходів Пенсійний фонд України почав здійснювати видатки на соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. Показник протягом 2023-2024 рр. збільшився на 5311,13 млн. грн. (18,79%).

Варто окремо відмітити, що наприкінці 2024 року вперше за весь період дії воєнного стану в Україні ПФУ сформував резервні кошти для того, щоб виплатити пенсії особам, які проживають на тимчасово окупованих територіях у

розмірі 33036,24 млн. грн. Відповідно до Закону України №2981-IX від 20 березня 2023 року [53] для пенсіонерів, що перебувають на територіях бойових дій та/або ТОТ пенсії за віком, по інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника та за вислугою років почала призначатись не з дати звернення особи, а з моменту настання у неї такого права, а відтак фонд почав формувати резерви для майбутніх їх виплат, коли запрацює новий механізм.

Інші видатки як за рахунок власних коштів Пенсійного фонду України, так і за рахунок коштів Державного бюджету України мають нестабільну динаміку, як вже пояснювалось вище, через впровадження одноразових форм соціальної підтримки вразливого населення.

За рахунок коштів Державного бюджету України ПФУ здійснював два основних видів видатків: фінансове забезпечення пенсій та надбавок, а також видатки на оплату субсидій та пільг на оплату ЖКП. Перший показник постійно збільшується: протягом 2021-2024 рр. спостерігається загальне зростання на 95914,15 млн. грн. (63,59%). Другий показник також лише збільшується: у 2023 році - на 28976,46 млн. грн. та в 2024 році - на 4190,47 млн. грн.

Варто ще відмітити, що протягом 2023-2024 рр. у видатків бюджету ПФУ є інше джерело здійснення - кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Це видатки на виплату пенсій, які виплачуються для певних категорій безробітних (наприклад, людям, звільнених через скорочення та ін.), коли їм до пенсійного віку залишалось не більше півтора року для їх дострокового виходу на пенсію. Це передбачено у статті 49 Закону України “Про зайнятість населення” від 5 липня 2012 року №5067-VI [54]. Дана група видатків протягом 2023-2024 рр. зменшилась на 2,05 млн. грн. (5,70%).

Також на основі даних у таблиці спостерігаємо, що впродовж 2022-2023 рр. Пенсійний фонд України здійснював витрати, які не можна відносити до категорії “видатки”. Це були ПФУ, пов'язані з погашенням заборгованості за позиками, які держава або інші фонди надавали йому в попередні роки для

забезпечення своєчасної виплати пенсій. Відповідно до Звітів про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2022 та за 2023 роки - Державна казначейська служба України списала дані кошти. Динаміка таких витрат має тенденцію до зменшення. У 2024 році показник зменшився на 569,91 млн. грн. (1,91%).

Наступним елементом дослідження фінансування системи обов'язкового державного соціального страхування є узагальнюючий огляд структури фактичних видатків ПФУ протягом 2021-2024 рр. (рис. 2.10).

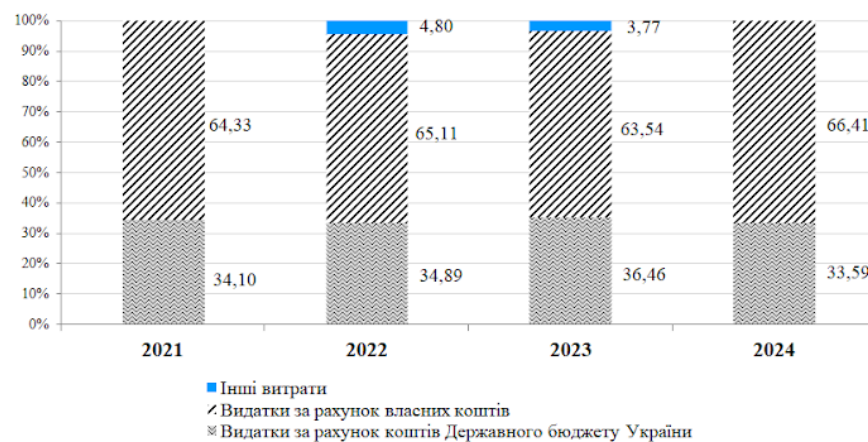

Рис. 2.10. Структура фактичних видатків та витрат Пенсійного фонду України протягом 2021-2024 рр., %

Джерело: зроблено автором на основі [44-46].

Як можна побачити на діаграмі, протягом усього досліджуваного періоду в Пенсійного фонду України домінуючим елементом у структурі видатків є саме ті, які були здійснені за рахунок власних коштів. Негативним є постійне зменшення їх питомої ваги. Протягом 2021-2024 рр. вона зменшилась на 4,17%. Відповідно, постійно зростають в загальній структурі видатки за рахунок коштів Державного бюджету України, що посилює залежність фонду від коштів держави під час їхньої видаткової політики. Порівнюючи ситуацію під час формування доходів ПФУ протягом 2021-2024 рр., де навпаки, частка коштів ДБУ попри свою нестабільну динаміку все ж зменшилась на кінець 2024 року, у видатках фонд навпаки - більше задіяв коштів ДБУ, це є досить негативно.

Таким чином можна підсумувати, що на зростання загального обсягу бюджету Пенсійного фонду України протягом 2021-2024 рр. найбільше вплинула динаміка таких доходів, як сума ЄСВ та, відповідно, коштів ДБУ на виплату пенсійного забезпечення, а також таких видатків: пенсійне забезпечення за рахунок власних коштів та коштів ДБУ, проте починаючи з 2023 року - до них долучаються отримані від уряду кошти і видатки для оплати житлових субсидій та послуг на оплату ЖКП. Тенденції не є дивними, оскільки самі ці статті доходів та видатків є домінуючими.

Наступною важливою державною установою, яка забезпечує одну із функцій держави щодо загальнообов'язкового страхування є Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Розпочнемо аналіз його діяльності із оцінки його бюджету протягом 2021-2024 рр., що дозволить виявити зміни в умовах воєнного стану (табл. 2.12)

Таблиця 2.12

Бюджет Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття у 2021-2024 рр., млн. грн.

Назва	2021		2022		2023		2024	
	План	Виконано	План	Виконано	План	Виконано	План	Виконано
Доходи	18969,08	19231,45	19333,48	19701,28	18260,75	21798,33	28553,52	27268,70
Видатки та ін. в-ти	19916,53	18881,89	19333,48	17601,21	18260,75	9876,66	28553,52	21980,86
Сальдо бюджету	-947,45	349,56	0,00	2100,07	0,00	11921,67	0,00	5287,84

Джерело: зроблено автором на основі [55-58].

Як видно з даної таблиці, бюджет фонду має нерівномірну динаміку. У 2022 році заплановані доходи збільшились на 364,4 млн. грн. (1,92%), а витрати - зменшились на 583,05 млн. грн. (2,93%). Причиною цього є нерівність запланованих доходів та витрат у бюджеті фонду за 2021 рік, що є досить дивно у плануванні. У подальші роки заплановані доходи та витрати були рівні. У 2023 році планові показники бюджету фонду скоротились на 1072,72 млн. грн.

(5,55%), натомість вже у 2024 році - різко виросли на 10292,77 млн. грн. (56,37%).

Фактичні показники щодо виконання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття мають дещо іншу динаміку. Зокрема протягом 2021-2024 рр. доходи постійно збільшувались, натомість видатки - протягом 2021-2023 рр. зменшувались. Дуже помітним є скорочення фактичних видатків наприкінці 2023 року, оскільки показник зменшився на 7724,55 млн. грн. (у 1,8 рази). Варто також додати, що протягом 2023-2024 рр. динаміка кардинально змінюється і ми вже спостерігаємо збільшення показника на 12104,2 млн. грн. (у 1,2 рази). У подальшому аналізі варто більш глибоко дослідити причини даних тенденцій щодо функціонування бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Сальдо бюджету фонду протягом 2021-2024 рр. має, відповідно, теж нерівномірну динаміку. У 2021 році воно виникло навіть за плановими показниками бюджету, яке становить 947,45 млн. грн. Протягом 2021-2024 рр. сальдо фактичного бюджету фонду є додатнім, що наразі здається позитивною тенденцією, проте варто більш глибоко з'ясувати, чому у фонду формувались залишки коштів. У 2021-2023 рр. сальдо бюджету постійно збільшувалось, а наприкінці 2024 року - зменшилось на 6633,83 млн. грн. (55,65%).

Наступним елементом нашого дослідження є оцінка рівня виконання доходів та видатків бюджету Фонду соціального страхування на випадок безробіття протягом 2021-2024 рр. (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Рівень виконання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття протягом 2021-2024 рр., %

Найменування	2021	2022	2023	2024
Рівень виконання доходів	101,38	101,90	119,37	95,50
Рівень виконання видатків	94,81	91,04	50,63	64,57

Джерело: зроблено автором на основі [55-58].

Як бачимо з таблиці вище, бюджет Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття виконувався лише за доходами і лише протягом 2021-2023 рр., із прогресуючим перевиконанням, яке у 2023 році сягнуло 19,37%. Це є дуже позитивною тенденцією, оскільки може свідчити про те, що фонд зміг акумулювати запланований обсяг ЄСВ та навіть залучити більше, ніж очікувалось. Наприкінці 2024 року доходи бюджету не були сформовані за планом на 4,5%, що є негативно.

Дуже негативну тенденцію спостерігаємо в динаміці показника виконання бюджету фонду за видатками. Протягом усього досліджуваного періоду він не сягнув 100% та свідчить про невиконання своєї видаткової політики відповідно до плану. У період з 2021 по 2023 рік ситуація лише погіршувалась, рівень невиконання збільшився із 5,19% у 2021 році до 49,37% у 2023 році. Наприкінці 2024 року рівень виконання бюджету фонду за видатками дещо зменшився, проте все одно залишався достатньо високим - 35,43%.

Попередньо встановлені нами висновки на основі первинних оцінок бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття актуалізують та підвищують важливість з'ясування причин погіршення виконання бюджету в умовах воєнного стану, а відтак наступний нашій аналіз стосуватиметься огляду фактичних доходів фонду протягом 2021-2024 рр. (табл. 2.14).

Фактичні доходи бюджету Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття протягом 2021-2024 рр., млн. грн.

Найменування	2021	2022	2023	2024
Залишок коштів на початок року	485,87	349,56	2100,07	11921,67
<i>Власні доходи</i>				
Страхові внески	16314,95	17802,30	19583,84	15149,54
Інші надходження	231,66	90,23	114,20	197,46
<i>Кошти Державного бюджету України</i>				
Кошти на виплату допомоги по безробіттю	1804,30	1259,20	0,00	0,00
Інші кошти	394,67	199,99	0,22	0,03
Всього	19231,45	19701,28	21798,33	27268,70

Джерело: зроблено автором на основі [55-58].

Як видно з даної таблиці, протягом 2021-2024 рр. фактичні доходи фонду постійно збільшувались. За весь період дослідження вони зросли на 8037,25 млн. грн. (41,79%). На збільшення загальних доходів фонду протягом 2021-2023 рр. впливала саме динаміка страхових внесків, які в 2022 році збільшилися на 1487,35 млн. грн. (2,44%), а в 2023 році - ще на 1781,54 млн. грн. (10,01%). Починаючи з 2023 та найбільше в 2024 році на зростання доходів впливав залишок коштів на початок року, який у 2023 році дуже різко збільшився на 1750,51 млн. грн. (у 6 разів), а в 2024 - ще більш різко на 9821,60 млн. грн. (у 5,7 разів). Причиною цього є недовикористання видатків з певних причин, які стануть більш зрозумілими після аналізу фактичних видатків Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Дуже важливою тенденцією, на якій варто зробити акцент є динаміка доходів досліджуваного фонду за рахунок коштів Державного бюджету України. Протягом 2021-2024 рр. вони постійно скорочуються, що може свідчити про зміни пріоритетності у видатках з боку уряду. Кошти, які з Державного бюджету були виділені задля здійснення виплат по безробіттю у 2022 році зменшилися на

1259,20 млн. грн. (30,21%) а в 2023 році - не надавались, що збереглося і на кінець 2024 року. Інші державні кошти постійно зменшувались, досягнувши значення 0,03 млн. грн.

Встановлені нами тенденції щодо формування фактичних доходів Фондом соціального страхування на випадок безробіття підводять до огляду їх структури (рис. 2.11).

Як видно з даної діаграми основними та домінуючими у формуванні доходів фонду протягом усього досліджуваного періоду є страхові внески, питома вага яких у 2022 році збільшилась на 5,53%, а надалі зменшувалась: у 2023 році на 0,52%, а в 2024 - різко на 34,28%. Причиною цього є абсолютне збільшення залишку коштів на початок року, яке, відповідно, спостерігалось у 2023 та 2024 роках. Їх частка наприкінці досліджуваного періоду сягнула 43,72%.

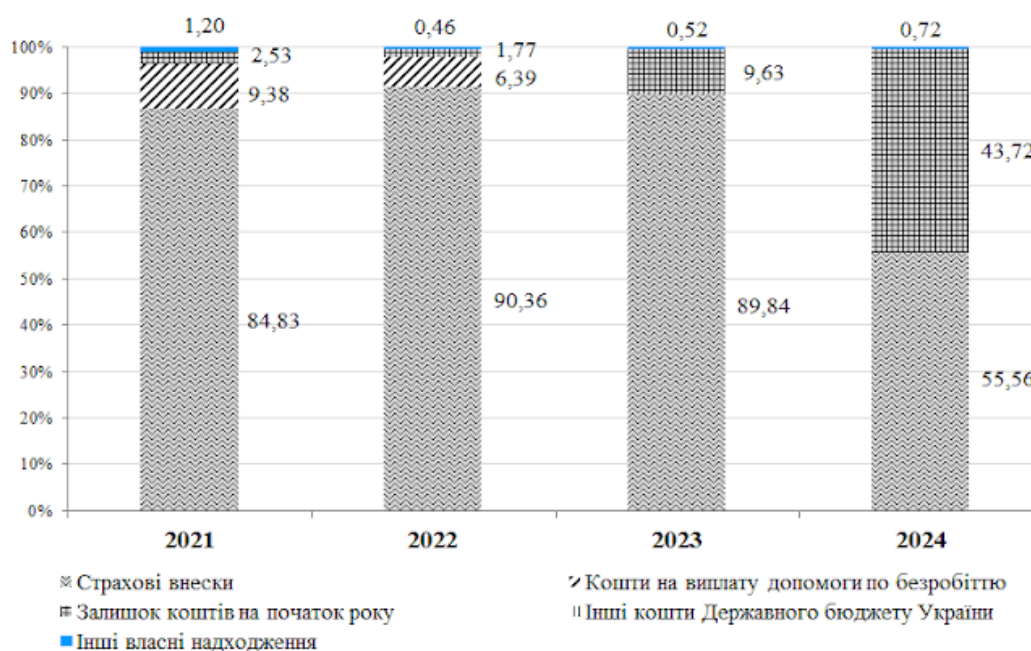

Рис. 2.11. Структура фактичних доходів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття протягом 2021-2024 рр., %

Джерело: зроблено автором на основі [55-58].

Кошти за рахунок Державного бюджету України для виплати допомоги по безробіттю до воєнного стану становили 9,38% у структурі фактичних доходів Фонду соціального страхування на випадок безробіття, а після введення воєнного стану наприкінці 2022 року зменшились на 2,99%.

Інші кошти Державного бюджету аналогічно зменшувались у структурі, досягнувши наприкінці 2024 року значення, що не становило навіть пів відсотка в структурі. З цього можна зробити висновок, що наприкінці досліджуваного періоду фонд поступово ставав автономним, забезпечуючи свої видатки практично повністю за рахунок власних джерел.

Оскільки нами було виявлено тенденції щодо зростання сум залишків коштів, то варто детально проаналізувати фактичні видатки Фонду ЗДССУ на випадок безробіття протягом 2021-2024 рр. Це дозволить оцінити видаткову політику даного фонду та встановити причини утворення позитивних сальдо бюджету (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Фактичні видатки та інші витрати бюджету Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття протягом 2021-2024 рр., млн. грн.

Найменування	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
<i>Видатки</i>				
Матеріальне забезпечення на випадок безробіття, соціальні послуги та заходи сприяння зайнятості, профілактика настання страхових випадків, допомога по част. безробіттю	15670,10	14505,90	3744,50	4784,29
Утримання та забезпечення діяльності Державної служби зайнятості та інших структур	3169,38	3045,21	2877,53	2949,69
Мікрогранти та гранти на створення або розвиток власного бізнесу, переробних підприємств з метою сприяння зайнятості населення	-	-	1888,42	4129,67
Інші видатки	42,41	50,10	89,21	117,21
<i>Інші витрати</i>				
Повернення коштів, наданих Фонду згідно з постановою КМУ від 27 квітня 2020 р. №308	-	-	1277,00	-
Виконання статті 37 Закону України "Про Державний бюджет на 2024 рік"	-	-	-	10000,00
Всього	18881,89	17601,21	9876,66	21980,86

Джерело: зроблено автором на основі [55-58].

Як видно з даної таблиці, основна категорія видатків фонду, а саме матеріальне забезпечення протягом 2021-2023 рр. постійно зменшувались, що є досить негативно. У 2022 році спостерігаємо скорочення на 1164,20 млн. грн. (7,43%) та в 2023 році - дуже різко на 10761,40 млн. грн. (майже в 4 рази). Натомість у 2024 році показник дещо виріс на 1039,79 млн. грн. (27,77%), що є позитивно.

Аналогічну динаміку має також показник утримання ДСЗ та її структурних одиниць, а відтак ми спостерігаємо зменшення видатків, які протягом 2021-2023 рр. дещо зменшились на 291,85 млн. грн. (9,21%). Це є позитивною тенденцією, оскільки можемо припустити, що економія на адміністративних витратах щодо утримання апарату фонду, служби зайнятості та інших структур сприяла вивільненню коштів задля створення нових форм підтримки безробітного населення України, що видно із появи такої статті видатків як “Мікрогранти та гранти на створення або розвиток власного бізнесу, переробних підприємств з метою сприяння зайнятості населення”.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 17 січня 2023 року “Про внесення змін до порядків, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738” [59] було розширено джерела фінансування мікрогрантів у межах державної програми “єРобота”, які надавали для підприємців задля створення нового або розвитку діючого бізнесу за умови створення ними робочих місць: окрім коштів Державного бюджету, другим джерелом фінансування став Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Бачимо, що у 2024 році видатки на виплату мікрогрантів ще збільшились на 2241,25 млн. грн. (у 2,2 раза), що є дуже позитивно, оскільки підприємці, отримуючи такі кошти, створювали десятки тисяч робочих місць, що, відповідно, сприяло боротьбі з безробіттям в Україні.

Інші видатки Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття протягом усього досліджуваного

періоду мають постійну тенденцію до зростання. Протягом 2021-2024 рр. показник збільшився на 74,8 млн. грн. (у 2,8 раза).

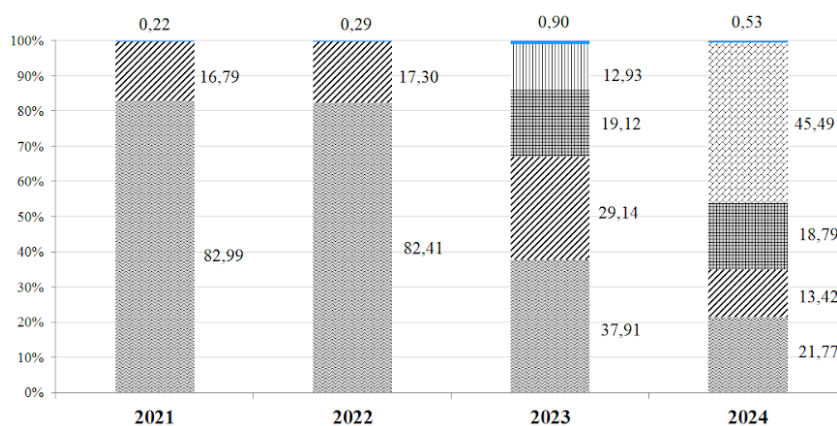
Також варто відмітити, що Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття здійснював одноразові витрати в 2023 та 2024 роках відповідно до нормативно-правових документів уряду чи Верховної Ради України. Зокрема, у 2023 році відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2020 р. “Про виділення коштів для надання фінансової допомоги Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття” [60] фонд повернув кошти державного бюджету, які були надані у формі кредиту, на суму 1277,00 млн. грн., які були надані йому для забезпечення виплати допомоги по безробіттю.

У 2024 році відповідно до статті 37 прийнятого Закону України “Про Державний бюджет України на 2024 рік” від 9 листопада 2023 року №3460-IX “Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття перераховує до спеціального фонду державного бюджету залишок коштів, що утворився в нього на 1 січня 2024 року за рахунок надходжень єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, розподіленого на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, в обсязі 10.000.000 тис. гривень” [61].

Як вже вище зазначалось, починаючи з 2023 року на початок року фонд мав чималі суми залишків коштів. Відповідно до постанов правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття від 17.08.2023 №57 та від 18.06.2024 №69 залишки коштів на початок 2023 та 2024 років сформувались через перевиконання доходів ЄСВ, про які йшлося вище, а також, відповідно, через невиконання видатків, особливо тих, які стосуються матеріального забезпечення на випадок безробіття у 2022 році на 9,8%, а в 2023 році - на 64,5% [56-57].

Наступним етапом аналізу видатків Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України є огляд їхньої структури (рис. 2.12).

Як можемо побачити з даної діаграми, протягом усього досліджуваного періоду видатки на матеріальне забезпечення на випадок безробіття та інші послуги, заходи попри своє постійне зменшення у структурі залишаються основною формою здійснення функцій щодо соціального захисту безробітних. На кінець 2024 року їх частка становить 21,77%. Хоча вона не є домінуючою наприкінці досліджуваного періоду через появу тимчасових витрат фонду в 2024 році (45,49%) роках нічого не змінюють, як і в 2023 році, оскільки вони не є видатками, як такими, а відтак, їх питома вага не впливає на структуру видатків фонду в цілому.

✂ Виконання статті 37 Закону України "Про Державний бюджет на 2024 рік"

▨ Повернення коштів, наданих Фонду згідно з постановою КМУ від 27 квітня 2020 р. №308

▤ Мікрогранти та гранти з метою сприяння зайнятості населення

⚡ Утримання та забезпечення діяльності ДСЗ та інших структур

▩ Матеріальне забезпечення на випадок безробіття та ін.

Рис. 2.11. Структура фактичних видатків та витрат Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття протягом 2021-2024 рр., %

Джерело: зроблено автором на основі [55-58].

Здійснивши аналіз фінансового забезпечення загальнообов'язкового соціального страхування, можна узагальнити, що в 2021-2024 рр. характеризується структурними змінами й нерівномірною динамікою під

впливом воєнного стану та розширення соціальних функцій. ПФУ демонструє зростання бюджету, однак темпи виконання залишаються нестабільними. Структура його доходів зміщується в бік власних надходжень, однак залежність від бюджетних трансфертів усе ще значна, особливо у видатках. Погашення дефіциту, зменшення бюджетних дотацій та формування резервів для виплат на ТОТ є позитивними сигналами посилення фінансової самостійності фонду. Фонд страхування на випадок безробіття у цей період показує нестійку динаміку з різкими коливаннями видатків і значним накопиченням невикористаних коштів, що свідчить про дисбаланс між потребами ринку та інтенсивністю виплат. Загалом система страхування перебуває у стані адаптації, а її фінансова стійкість передбачає подальше посилення власних доходів, підвищення ефективності планування та оптимізацію ролі державних трансфертів.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

3.1. Перспективи розвитку соціального захисту населення в Україні в повоєнний період

Система соціального захисту України нині функціонує в умовах суттєвого навантаження, зумовленого масштабними демографічними втратами, зростанням кількості учасників бойових дій, чималої кількості переселенців та осіб з інвалідністю. Все це лише підсилюється у зв'язку із підвищенням рівня бідності українського населення та обмеженість бюджетних ресурсів в уряді. Водночас в повоєнний період в Україні здійснення соціального захисту набуватиме не менш більшого значення, ніж зараз, оскільки від його ефективності залежатимуть відновлення соціальної стійкості та стабілізація соціально-економічної ситуації країни в цілому.

З огляду на трансформаційні процеси, які були встановлені нами в попередніх розділах роботи, можна очікувати, що після завершення війни, можливі напрями розвитку соціального захисту є наступними:

- збільшення чисельності ветеранів, членів їхніх сімей (у т. ч. загиблих УБД), а також осіб з інвалідністю;
- значно зросте потреба у реабілітаційних та реінтеграційних програмах як для ветеранів, так і для цивільних;
- важливого значення набуватиме політика уряду щодо зростання рівня інклюзивності;
- адресність соціального захисту від держави стане основним механізмом надання підтримки;
- підвищення потреби у розробці урядом механізмів запобігання бідності, зростання рівня зайнятості та економічної активності населення;

- посилення рівня децентралізації соціального захисту.

Кожна із описаних майбутніх тенденцій потребує більш детального огляду та характеристики, оскільки саме на основі даних прогнозів держава розробляє план реалізації соціальної політики в країні, а також розробляє механізми її забезпечення. Це є підґрунтям для написання наступного пункту дослідження.

Як вже зазначалось у другому розділі, протягом 2021-2024 рр. кількість учасників бойових дій має постійну тенденцію до зростання, а відтак ризики щодо розширення таких соціально вразливих груп населення України, ветерани разом із своїми родинами, члени сім'ї загиблих військових, а також особи з інвалідністю, особливо внаслідок війни не є безпідставними. А відтак, перші три пункти щодо можливих тенденцій є взаємопов'язані.

Варто розпочати з того, що за результатами загальнонаціонального опитування “Образ ветеранів в українському суспільстві”, яке здійснили Соціологічна група “Рейтинг” та Міністерство у справах ветеранів, кількість ветеранів, а також членів їх родин зростає до 5-6 млн. осіб [62]. Також разом із цим ми вже спостерігаємо суттєве збільшення кількості осіб з інвалідністю, набутою внаслідок поранень, контузій, мінно-вибухових травм, а також погіршення здоров'я, пов'язаного з тривалим перебуванням на фронті.

Це все формуватиме нову структуру потреб у сфері охорони здоров'я, реабілітації, зайнятості та соціальних послуг, оскільки категорія бойових інвалідів характеризуватиметься комплексними, часто хронічними наслідками участі у військових діях. Зростання кількості таких осіб матиме високий рівень стійкості в часі: значна частина наслідків війни не зникатиме протягом років або навіть десятиліть, що робитиме зазначені групи населення довгостроковими одержувачами державної та муніципальної підтримки. Заступник міністра соціальної політики України Володимир Василенко під час ефіру телемарафону повідомив, що перед початком повномасштабної повномасштабного вторгнення осіб з інвалідністю було 2,8 млн, то на сьогодні ця цифра зросла вже до 3,4 млн людей [63].

Масштаб бойових дій, їхня тривалість і високий рівень інтенсивності формують безпрецедентно велику групу населення з комплексними наслідками фізичних, психічних та соціальних травм. Для ветеранів це охоплює широкий спектр потреб: від медичної та психологічної реабілітації до соціальної адаптації, професійної переорієнтації, відновлення навичок участі в економічному житті та інтеграції в мирне суспільне середовище. У цивільного населення наслідки війни проявлятимуться у вигляді психологічних травм, втрати домівки, роботи, соціальних зв'язків, що формуватиме аналогічну потребу в комплексній підтримці.

Міністр охорони здоров'я України Віктор Ляшко ще в 2022 році повідомляв, що “близько 15 млн українців потребуватимуть психологічної підтримки через повномасштабну війну, а 3-4 млн матимуть потребу в медикаментозному лікуванні через психічні розлади” [64]. Тобто, як можна побачити, воєнні дії дуже негативно впливають на психічне здоров'я не лише військових, але й чималої кількості цивільних, які вже майже постійно живуть в умовах невизначеності та постійного стресу. Ця тенденція стимулюватиме розвиток нової інфраструктури, професійних кадрів у сфері реабілітації та соціальної роботи, створення партнерств між державними, приватними й громадськими інституціями.

Зростання рівня інклюзивності в Україні матиме дуже особливе значення, оскільки у зв'язку із зростанням ветеранів та осіб з інвалідністю соціальний захист буде спрямований на зменшення соціальної нерівності та дискримінації, а також розширення бази економічно активного населення. Наразі за інформацією Міністра соціальної політики України під час телемарафону відомо, що “в Україні з близько 3 мільйонів людей з інвалідністю працевлаштовані лише 420 тисяч. Це трохи більше ніж 16%, тоді як у країнах ЄС цей показник перевищує 50%. Така ситуація вимагає комплексних змін - як у нормативній базі, так і у ставленні суспільства та роботодавців” [65].

Урядом вже розроблений нормативно правовий акт, який набуде чинності з 1 січня 2026 року - Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю” від 15 січня 2025 року №4219-IX [66]. Даний закон реформує систему інклюзивного працевлаштування шляхом поширення квотного принципу на публічний сектор та заміни штрафних санкцій на механізм зменшених цільових внесків, а також запроваджує функціональний підхід до оцінки працездатності, забезпечуючи державне фінансування соціального супроводу та адаптації робочого середовища.

Особливого значення в повоєнному соціальному захисту українців набуває саме **підвищення рівня адресності підтримки** та фінансового забезпечення. Це можна пояснити насамперед обмеженістю бюджетних ресурсів, які уряд намагатиметься більш ефективно використовувати. Адресність передбачає, що підтримка спрямовується не абстрактно на “соціальні групи”, а безпосередньо на конкретних осіб або домогосподарства, що реально перебувають у стані соціальної вразливості. Крім цього, адресність полегшує інтеграцію таких груп у економічне та соціальне життя, оскільки допомога надається у формі послуг і ресурсів, які відповідають конкретним потребам отримувача.

Найбільшою проблемою чималої кількості сучасних українців є їхнє стійке уявлення якісного соціального захисту, що це має бути просто висока фінансова виплата. Проте це помилкова думка. Основна мета полягає у тому, щоб допомога була цільовою, спеціалізованою та відповідала конкретним потребам отримувача. Просте надання грошей або універсальних виплат не завжди вирішує проблеми соціально вразливих груп і може призвести до неефективного використання ресурсів, адже кошти можуть витратитися не на критичні потреби. Адресність, у свою чергу, забезпечує точкову підтримку, що дозволяє державі надавати допомогу у вигляді конкретних послуг (медична, психологічна, реабілітаційна, освітня) або ресурсів (спеціалізоване обладнання,

програми професійної інтеграції), які дійсно відповідають потребам одержувача.

Після завершення війни в Україні очікується зростання соціальної вразливості населення, що пов'язано не лише з матеріальними втратами, а й із структурними змінами на ринку праці, переміщенням населення та руйнуванням економічної інфраструктури. У таких умовах підвищується потреба у комплексних державних механізмах, спрямованих на **запобігання бідності**, оскільки без системного підходу тимчасова підтримка соціально незахищених верств може бути недостатньою.

Ключовим аспектом у цьому питанні є **зростання ролі зайнятості та економічної активності населення** як механізму соціальної стабілізації. Зайнятість забезпечує не лише матеріальну самодостатність, а й соціальну інтеграцію, психологічне відновлення та відчуття контролю над власним життям, що особливо важливо для осіб, які постраждали від війни.

У цьому контексті урядові програми повинні мати проактивний характер, тобто не чекати, поки люди опиняться за межею бідності, а створювати умови для економічної самостійності та підвищення конкурентоспроможності громадян на ринку праці. Це включає активні політики працевлаштування, навчання новим професіям, стимулювання підприємницької активності та соціальних інновацій, що дозволяють адаптувати населення до нових економічних умов.

До цього варто додати, що вже наразі Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України разом із Державною службою зайнятості України докладають чимало зусиль для зростання економічної активності населення. Зокрема, це вищезгадана державна програма “єРобота”, програми професійної перепідготовки для внутрішньо переміщених осіб та ветеранів, популяризація виконання робіт тимчасового характеру суспільно-корисного спрямування тощо.

Останньою важливою повоєнною тенденцією розвитку соціального захисту, що ми виділяємо, є **посилення рівня децентралізації**. За сучасних навіть умов центральна координація надання соціальної підтримки часто не дозволяє оперативно та адресно реагувати на локальні виклики, що у свою чергу призводить до неефективного використання і так обмежених бюджетних ресурсів та затримок у наданні допомоги. Децентралізація дозволяє передавати частину повноважень на рівень територіальних громад, де органи влади безпосередньо знають специфіку потреб мешканців, соціально вразливі групи та локальні ризики бідності, безробіття чи соціальної ізоляції.

Водночас ефективна децентралізація соціального захисту сприяє індивідуалізації та адресності програм. Це включає розвиток локальних центрів зайнятості, програм соціальної інтеграції для ветеранів та ВПО, адаптованих механізмів підтримки дітей, людей з інвалідністю та пенсіонерів, а також спеціалізованих реабілітаційних та соціальних послуг. Як зазначалось вже в другому розділі роботи, на кінець 2023 року дуже низький рівень залучення приватного сектору у сфері для надання соціальних послуг та ОГС. Розвиток у цьому напрямку міг би розвантажити дефіцитний бюджет нашої країни, а також надати більше прав на регіональному рівні в післявоєнному відновленні.

Отже, можемо підсумувати, що після завершення війни соціальний захист в Україні набуватиме критичного значення для забезпечення соціальної стабільності та відновлення економічної активності населення. Зростання чисельності ветеранів, осіб з інвалідністю та членів їхніх сімей створює тривалу потребу у комплексних реабілітаційних, соціальних та психологічних програмах. Підвищення адресності підтримки дозволить ефективно спрямовувати обмежені ресурси на конкретні потреби вразливих груп, що значно підвищує результативність соціальної політики.

Необхідність запобігання бідності та стимулювання зайнятості виступає ключовим фактором соціальної інтеграції та економічної самостійності населення. Децентралізація соціального захисту відкриває можливості для

оперативного реагування на локальні виклики та індивідуалізації послуг, підвищуючи якість та спеціалізацію підтримки.

3.2. Оптимізація механізму забезпечення системи соціального захисту в Україні

Здійснивши аналіз поточного стану фінансового забезпечення системи соціального захисту в Україні в другому розділі нашої роботи, а також вивчивши можливі тенденції в післявоєнній перспективі в попередньому пункті, варто розпочати з того, що оптимізація механізму забезпечення системи соціального захисту є дуже важливою. Наразі є критично важливо замінити застарілі підходи на гнучкі механізми, що забезпечать раціональне використання обмежених бюджетних ресурсів. У результаті оптимізації, оновлена модель має забезпечувати баланс між фінансовою спроможністю держави та реальним підвищенням соціальної захищеності вразливих верств населення.

Для того, щоб розпочати огляд наших пропозицій щодо оптимізації, варто коротко описати проблеми, які були виявлені та стосуються поточного механізму забезпечення системи соціального захисту в Україні в умовах воєнного стану, а також ті глобальні виклики, які можуть мати прямий вплив на її функціонування в цілому:

- дефіцит коштів державного бюджету;
- високий рівень розриву між фактичним та офіційним прожитковим мінімумом;
- зростання рівня бідності українського населення;
- структурний дисбаланс між платниками та реципієнтами;
- недосконалість механізмів адміністрування та контролю призначення допомог.

За таких умов забезпечення системи соціального захисту потребує обов'язкового покращення, яке спрямоване на підвищення її стійкості, результативності та відповідності повоєнними умовам розвитку. Тому на основі вищезгаданих викликів та майбутніх тенденціях можна виокремити декілька шляхів оптимізації:

- вдосконалення механізму розрахунку прожиткового мінімуму;
- розширення бази ЄСВ через стимулювання офіційної зайнятості;
- диференційований розподіл соціальних ресурсів за рівнем потреб;
- запровадження єдиного інструмента адресної підтримки, який замінюватиме частину розпорошених програм;
- розширення фінансування соціальних видатків через гранти й соціальні інвестиційні програми;
- використання державно-приватного партнерства;
- реформа пенсійної системи.

Удосконалення механізму визначення прожиткового мінімуму в Україні передбачає запровадження більш реалістичного підходу до його розрахунку, що відображатиме фактичну вартість споживчого кошика та динаміку цін. Йдеться про необхідність переходу від формальних нормативів до економічно обґрунтованих показників, які відповідають реальним потребам населення. Така модернізація підсилить адресність соціальних виплат і забезпечить більш ефективний розподіл бюджетних ресурсів. Крім того, оновлена методика дозволить точніше прогнозувати навантаження на державні фінанси та підвищить прозорість системи соціальних гарантій.

Деякі кроки уряд робить і зараз. Варто згадати, що за словами Міністра соціальної політики, сім'ї та єдності України Дениса Улютіна “у Верховній Раді розглядаються проєкти законів, які дадуть можливість нам встановити прожитковий мінімум на рівні фактичного”. Це проєкти №13466, 13467, 13468 та 13469. Ними “передбачено запровадження базової величини як умовної грошової одиниці, яка не має соціального навантаження. Це створить

можливість для підвищення розміру прожиткового мінімуму та наблизити його до фактичного прожиткового мінімуму” [67]. Уряд планує чітко розділити соціальне та фінансово-розрахункове значення прожиткового мінімуму, щоб для розрахунку мінімальних посадових окладів та штрафів брались окремі одиниці.

Розширення бази ЄСВ через стимулювання офіційної зайнятості є одним із ключових напрямів підвищення фінансової стійкості системи соціального захисту, оскільки саме надходження ЄСВ формують основну частину ресурсів соціального страхування. Оптимізація механізму можна організувати через зниження економічних стимулів до неформальної роботи: запровадження гнучких форм найму, зменшення податкового навантаження на низькі зарплати та удосконалення інструментів податкового контролю. Паралельно важливим є запровадження мотиваційних програм для роботодавців, які офіційно оформлюють працівників, зокрема у вигляді часткової компенсації ЄСВ для окремих категорій працівників або пріоритетного доступу до державних програм підтримки бізнесу.

Застосування диференційованого розподілу соціальних ресурсів за рівнем потреб населення може стати дуже важливим кроком вже зараз, оскільки обмежені державні ресурси потребують нових рішень щодо забезпечення соціального захисту у найефективніший спосіб. Таким чином, передбачається, що фінансування та пільги спрямовуються пріоритетно тим групам населення, які мають найвищі потреби та ризики соціального відчуження. Для цього можна використовувати соціально-економічні індикатори, демографічні дані та ризик-орієнтовані моделі, що дозволяють визначати рівень потреб конкретних категорій (ветерани, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, малозабезпечені сім'ї тощо). Це дозволяє спрямувати гроші тим, хто справді цього потребує найбільше, а не просто тим, у кого є формальний статус пільги, але реальної потреби може й не бути.

За сучасних умов можна спостерігати, що уряд нашої держави робить чимало зусиль задля спрощення, доступності та справедливості здійснення

своїх функцій. У цьому ключі можна вдосконалити наявний механізм надання соціальних допомог. **Запровадження єдиного інструмента адресної підтримки** передбачає створення універсальної системи соціальних виплат, яка об'єднує розрізнені та часто дубльовані державні програми у єдину платформу надання допомоги. Такий підхід дозволяє підвищити адресність, легкість оформлення, а також підвищити бажання громадян подолати складні життєві обставини, а не бути лише пасивними отримувачами допомог.

Уряд у цьому напрямку також вже здійснює перші кроки. Варто згадати, що Верховною Радою України розглядається законопроект від Мінсоцполітики №14051, у якому пропонується запровадити базову соціальну допомогу, яка надається родинам у складних життєвих обставинах (малозабезпечена родина, одинока мама, батьки ухиляються від сплати аліментів та інші критерії). Пілотний проєкт вже працює як нова послуга в застосунку “Дія” [68, 69].

Як вже вище зазначалось Україна наразі функціонує як держава з дефіцитним бюджетом та видатками в першу чергу на забезпечення обороноздатності, що є недивним в умовах воєнного стану. Попри це наша країна за таких умов може в повному обсязі здійснювати усі критично важливі видатки, у тому числі соціальні, що є дуже важливим. За словами колишнього міністра Мінсоцполітики Оксани Жолнович “весь бюджет соціальної сфери - це кошти від міжнародних партнерів” [70].

Тобто наразі соціальні видатки здійснюються за рахунок відносно ризикового джерела коштів, яке є нестабільним. А відтак, уряд повинен **диверсифікувати джерела фінансування системи соціального захисту** шляхом пошуку додаткових джерел, які допоможуть зменшити на Державний бюджет. Можна це зробити наступним чином:

- **участь у міжнародних грантових проєктах та донорських програмах.**

Можна розширити уже наявне фінансування від різноманітних міжнародних організацій (ЄС, Світовий банк, ЄІБ тощо), наприклад, поєднувати проєкти підтримки соціально вразливих категорій населення

разом із розвитком громад та активацією місцевого бізнесу. Таким чином організації можуть надавати гранти не лише для того, щоб уряд здійснював виплати, а й для економічного зростання, що вже має більш соціально-інвестиційне спрямування;

- **співпраця з благодійними та громадськими організаціями.** Також за даним напрямком пропонується розширення співпраці. Перевагою такого джерела забезпечення соціального захисту є те, що вони працюють одразу з конкретними групами соціально вразливих людей та надають їм підтримку, яка відповідає їхнім потребам. Якщо держава буде додатково співпрацювати з такими організаціями, вона зможе забезпечувати високу точність розподілу власних ресурсів. Наприклад, благодійні та громадські організації часто мають чимало різних партнерів, разом із якими вони реалізують інноваційні або пілотні проєкти. Якщо держава хоча б частково буде брати участь у них, вона зможе забезпечити дуже якісний рівень соціального захисту з високим рівнем адресності для своїх громадян.
- **місцеві бюджети та міжмуніципальні ініціативи.** Як згадувалось у другому розділі дослідження, Україна в умовах воєнного стану збільшила повноваження у сфері соціального захисту на місцевому рівні. Це дуже правильне рішення, оскільки місцеві громади мають більш гнучкий доступ до ресурсів, а також можуть організовувати власні програми підтримки вразливих груп населення. Уряд повинен і надалі продовжувати так звану децентралізацію, звичайно, не перекладаючи повну відповідальність лише на місцеві бюджети. Це доречно здійснювати, тому що це зменшить навантаження на Державний бюджет, а також допоможе локально реагувати на потреби в соціальному захисті в конкретних регіонах. Як варіант, конкретні міста можуть співпрацювати зі своїми містами-партнерами.

Не менш важливим варіантом оптимізації забезпечення системи соціального захисту в Україні є **використання державно-приватного партнерства**. Досить доречно запровадити його у сфері соціальних послуг, оскільки це механізм співпраці держави та приватного сектору, у якому вони спільно організовують, фінансують і надають соціальні послуги, такі як, наприклад, догляд, реабілітація та довгострокова опіка за різними вразливими категоріями населення. Це можна здійснити шляхом часткового розподілу обов'язків, коли держава визначає стандарти послуг, контролює їх якість та частково фінансує їх надання, а приватний сектор забезпечує додаткові фінансові ресурси, персонал, обладнання та інноваційні рішення. Особливо важливими такі послуги є для осіб з інвалідністю, ветеранів або літніх людей. А оскільки в Україні їх чисельність постійно збільшується, це є доречним та актуальним.

Останньою пропозицією щодо вдосконалення та оптимізації соціального захисту в Україні є **пенсійна реформа**. Уряд робив вже чимало кроків, обговорював це публічно, проте наразі це питання все одно залишається відкритим та невирішеним. Варто зазначити, що для Міжнародного валютного фонду така реформа є дуже важливою у стабільності їх фінансування України.

Пенсійна реформа передбачає перегляд системи нарахування пенсійних виплат, поєднання солідарного та накопичувального принципів, підвищення прозорості та адресності виплат. В Україні солідарна пенсійна система є домінуючою, а накопичувальна працює частково (працює на добровільній основі та є недержавною). А відтак, в Україні наразі немає обов'язкової накопичувальної пенсійної системи.

Впровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи має дуже багато переваг, оскільки вона може дозволяє формувати індивідуальні накопичення кожного застрахованого, зменшувати залежність пенсійної системи від демографічних змін та дефіциту бюджету, оскільки кошти інвестуються та акумулюються на персональних рахунках. Крім того, така

система стимулює легальну зайнятість та сплату ЄСВ, оскільки розмір майбутньої пенсії напряму пов'язаний із сумою внесків.

Отже, можна узагальнити, що поточний стану фінансового забезпечення системи соціального захисту України показав низку проблем та викликів, які потребують покращення та оптимізації. Удосконалення механізму розрахунку прожиткового мінімуму дозволить підвищити адресність соціальних виплат та точність прогнозування бюджетного навантаження. Удосконалення розрахунку прожиткового мінімуму та запровадження єдиного інструмента адресної підтримки підвищать ефективність використання ресурсів. Розширення бази ЄСВ та стимулювання офіційної зайнятості зміцнять фінансову спроможність системи, а диверсифікація фінансування через гранти, благодійні організації та місцеві бюджети зменшить навантаження на Державний бюджет. Пенсійна реформа з обов'язковою накопичувальною системою забезпечить довгострокову стабільність пенсій і стимулюватиме легальну зайнятість.

3.3. Євроінтеграційний курс України як один із напрямків вдосконалення національної системи соціального захисту

Євроінтеграційний курс є дуже доречним та важливим для України, оскільки він сприяє зміцненню економічної стабільності, стимулює приплив інвестицій, підвищує рівень управлінських стандартів та дотримання прав людини, а також сприяє інтеграції країни в європейські ринки та інституції, що посилює її безпеку та міжнародний престиж. Напрямок євроінтеграції може стати для нашої держави поштовхом для проведення модернізації національних інституцій та адаптації системи соціального захисту до сучасних стандартів.

Варто розпочати з того, що 23 червня 2022 року “лідери 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС” [71]. А це означає, що відтоді наша держава працює над приведенням нашого законодавства, стандартів та інституцій у відповідність встановленим

європейським нормам. Це вже досить вагомий крок. Дуже важливим є те, що отримання статусу кандидата у члени Європейського Союзу відкриває багато можливостей підтримки спільноти в процесі трансформації діючих державних систем, наприклад, у формі фінансування, технічної підтримки, консультацій тощо.

У контексті соціального захисту Україна вже зробила чимало важливих кроків. Зокрема варто згадати ратифікацію Європейської соціальної хартії в 2006 році, яка є важливим міжнародним нормативно-правовим актом, що визначає основні стандарти захисту соціальних прав людини. Наразі можна сказати, що соціальна модель в Україні не відповідає європейським стандартам, проте уряд намагається її трансформувати.

Варто згадати, що 27 листопада 2024 року відбувся заключний захід проєкту Ради Європи “Посилення соціального захисту в Україні”, який був зорієнтований на підтримку державних органів України та інших зацікавлених сторін у забезпеченні належного рівня соціальних гарантій для вразливих груп населення, зокрема людей, які зазнали наслідків війни. Проєкт сприяв удосконаленню законодавства та соціальних послуг для вразливих груп, підвищенню спроможності органів влади та обізнаності громадськості щодо соціальних прав. Також він підтримав створення інклюзивних і сталих програм соціальної підтримки та забезпечив підготовку до гармонізації з європейськими стандартами [72].

Євроінтеграційний курс України дуже доречно застосувати в контексті не лише гармонізації законодавства для повноцінного вступу до ЄС, але й тому, що країни Європи мають чимало гарних та достойних практик, які можуть допомогти покращити діючу систему соціального захисту. У даному ключі можна виділити декілька напрямів:

- подальша адаптація законодавства під європейські стандарти;
- оптимізація механізму соціального захисту ветеранів;
- розширення співпраці із Європейським фондом плюс (ESF+);

- посилення цифрових можливостей застосунку “Дія” для ефективної інтеграції усіх соціальних послуг.

Подальша адаптація українського законодавства до встановлених європейських нормативно-правових актів є логічним напрямком удосконалення соціального захисту в Україні. Причиною цього є не лише бажання України стати частиною спільноти, але й якість самих актів. Європейське законодавство забезпечує високий рівень захисту соціальних прав у громадян, має високий ступінь прозорості, адресності, ефективності, оскільки проводиться широкий моніторинг індикаторів та потреб, а також забезпечується стимулювання соціальної активності, працевлаштування та навчання.

Соціальний захист ветеранів наразі є дуже актуальною темою роботи українського уряду в умовах воєнного стану. Попри те, що ця сфера політики постійно оновлюється, доповнюється новими нормативно-правовими актами, вона все одно залишається досить застарілою. За даними Міністерства у справах ветеранів України “чинна нормативна база, зокрема закон “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” 1993 року, не враховує вимог сьогодення й масштабів участі громадян у захисті держави” [73].

У цьому напрямку варто і надалі покращувати механізм здійснення соціального захисту ветеранів. Як приклад, Україні варто взяти до уваги досвід Хорватії, тому що в даної країни був подібний досвід відновлення після завершення війни у 90-х роках.

Хорватська модель соціального захисту ветеранів передбачала впровадження комплексних програм підтримки ветеранів, осіб, які зазнали інвалідності внаслідок бойових дій, а також членів їхніх родин. У даному контексті для України дуже корисним може бути запозичення принципів, спрямованих на розширення реабілітаційних сервісів, зокрема психологічної допомоги, сучасного медичного супроводу та механізмів професійного повернення до ринку праці. Не менш важливим є формування сприятливих

умов працевлаштування ветеранів, у тому числі шляхом використання податкових інструментів для стимулювання роботодавців [74].

Окремим пріоритетом є житлове забезпечення ветеранів та розроблення спеціалізованих програм соціальної адаптації. Хорватський досвід також демонструє ефективність децентралізації соціальних послуг, що підвищує оперативність реагування місцевих громад на потреби населення. З огляду на це Україні доцільно посилювати муніципальні ініціативи у сфері соціального захисту та поглиблювати співпрацю з міжнародними партнерами для мобілізації ресурсів і підтримки соціальних проєктів [74].

Наступним шляхом покращення функціонування системи соціального захисту в Україні є використання доступу до участі в різноманітних соціальних проєктів з отримання фінансування для боротьби з бідністю та безпритульністю за допомогою Європейського соціального фонду плюс (ESF+). Така можливість в Україні з'явилась на підставі підписання угоди між Україною та Європейською комісією з питань соціальних прав, навичок, якісних робочих місць та готовності в липні 2025 року в Римі. У той же день також був підписаний Тристоронній меморандум щодо реформи ринку праці в Україні [75, 76].

Усі підписані вищезгадані документи несуть вагомий вплив на вдосконалення поточної соціальної моделі в Україні, оскільки вони сприятимуть боротьбі з бідністю, а також сприятимуть розширенню інклюзивних можливостей зайнятості, вдосконаленню механізмів відкритості, недискримінаційності у відповідності вимогам ЄС, Ради Європи та МОП. Це все ще більше наближає Україну до повноправного членства в європейській спільноті.

Підвищення посилення цифрових можливостей застосування “Дія” для ефективної інтеграції усіх соціальних послуг є дуже важливим в контексті євроінтеграційної оптимізації системи соціального захисту, оскільки в країнах ЄС активно впроваджуються єдині цифрові платформи, де громадяни можуть

отримувати доступ до соціальних, медичних, пенсійних та інших послуг через один електронний кабінет. А відтак, це забезпечує уніфікацію процедур, підвищує прозорість і зручність для користувачів, що є ключовим принципом європейської соціальної політики. Варто окремо зазначити, що веб-портал “Дія” наразі вже централізує частину соціальних послуг, підвищує прозорість розподілу ресурсів держави і забезпечує швидкий та зручний доступ громадян до соціального захисту. Проте застосунок можна ще більш оптимізувати під європейські стандарти. Як приклад варто згадати естонську платформу “e-Estonia”.

Ця платформа працює як електронний уряд, за допомогою якої громадяни Естонії можуть отримувати практично усі державні послуги онлайн, що значно підвищує швидкість, прозорість та легкість у їх отриманні [77]. Вдосконалення національного аналога “Дія” можна здійснити, запровадивши єдину цифрову інфраструктуру з усіма державними сервісами. Це дозволить централізовано адмініструвати соціальні виплати, пенсії та різні допомоги, зменшуючи дублювання, бюрократію та адміністративні витрати. Також можна запровадити більш безпечну електронну ідентифікацію та авторизацію користувачів (наприклад, з розширенням використання електронного ID та електронного підпису) та додати функцію автоматичного визначення можливих послуг на персоналізованій та адресній основі (завдяки тому, що застосунок з’єднаний з усіма державними реєстрами та сервісами).

Отже, можна узагальнити, що євроінтеграційний курс України сприяє модернізації соціального захисту та його узгодження з європейськими стандартами. Статус країни-кандидата стимулював реформи й розширив можливості міжнародної підтримки. У соціальній сфері це виявляється у вдосконаленні нормативної бази та посиленні уваги до вразливих груп. Використання європейського досвіду й фінансових інструментів підвищує ефективність програм. Цифровізація, зокрема розвиток “Дії”, робить соціальні послуги зручнішими та прозорішими.

ВИСНОВКИ

Фінансове забезпечення системи соціального захисту України є ключовим елементом державної соціальної політики, особливо в умовах воєнного стану, коли навантаження на бюджет та соціальні інституції суттєво зростає. Проведене дослідження дозволило комплексно оцінити механізми, інструменти та тенденції фінансування соціального захисту, визначити ключові виклики та сформулювати практичні напрями оптимізації.

Система соціального захисту України включає широкий спектр форм та інструментів - від державних соціальних гарантій до соціального забезпечення та загальнообов'язкового державного страхування. Аналіз показав, що у період воєнних дій саме держава залишається основним суб'єктом фінансування соціального захисту, тоді як участь приватного сектора та недержавних інституцій є порівняно низькою. Водночас джерела фінансування соціальних програм є диверсифікованими, однак все ще залежними від можливостей державного бюджету.

Вивчення динаміки соціально вразливих груп виявило масштабні структурні зміни: суттєве зростання соціально вразливих осіб при одночасному зменшенні загальної чисельності населення. Це формує додаткове навантаження на бюджетні та страхові фонди, що потребує адаптації механізмів фінансового забезпечення. Аналіз соціальних стандартів засвідчив значний розрив між фактичним і офіційним прожитковим мінімумом, що знижує реальну дієвість соціальних гарантій та не відповідає стандартам ЄС.

Оцінка бюджетного фінансування соціального захисту показала поступове зростання загальних соціальних видатків, водночас їхня частка в структурі державного бюджету скорочується через пріоритетність оборонних потреб. На місцевому рівні, навпаки, спостерігається збільшення соціальних видатків унаслідок децентралізації та зростання обсягу делегованих повноважень. Аналіз фінансових показників Пенсійного фонду України

засвідчив збільшення власних доходів, проте збереження високої залежності від бюджетних трансфертів, а діяльність Фонду страхування на випадок безробіття характеризується нестійкою динамікою та наявністю значних невикористаних коштів, що свідчить про дисбаланс між реальними потребами ринку праці та системою страхових виплат.

Комплекс проведених досліджень дав змогу виокремити актуальні проблеми системи фінансового забезпечення соціального захисту: дефіцит бюджетних ресурсів, низьку адресність окремих соціальних виплат, непропорційність між платниками та реципієнтами, недосконалість механізмів призначення допомог.

У роботі запропоновано напрями оптимізації, спрямовані на підвищення фінансової стійкості системи: удосконалення методики розрахунку прожиткового мінімуму, перехід до єдиного інструмента адресної допомоги, розширення бази ЄСВ та стимулювання офіційної зайнятості, диверсифікація джерел фінансування за участю міжнародних партнерів, благодійних фондів та місцевих бюджетів. Важливим стратегічним компонентом є проведення пенсійної реформи в контексті розвитку накопичувальної пенсійної системи, що здатна забезпечити довгострокову фінансову стабільність та зменшити навантаження на солідарну систему.

Євроінтеграційний вектор розвитку соціальної сфери відкриває для України можливість запозичення кращих європейських практик - підвищення адресності підтримки, розширення доступу до соціальних послуг, цифровізація процесів, а також створення системи моніторингу ефективності соціальних витрат. Адаптація української моделі до стандартів ЄС сприятиме модернізації системи соціального захисту та підвищенню рівня соціальної безпеки населення.

Узагальнюючи результати дослідження, слід зазначити, що фінансове забезпечення соціального захисту України в умовах війни потребує системних реформ та впровадження гнучких механізмів управління ресурсами.

Запропоновані нами рекомендації можуть бути використані державними органами при формуванні соціальної політики у воєнний та післявоєнний періоди, сприяючи зміцненню соціальної стійкості, підвищенню ефективності використання фінансових ресурсів та забезпеченню належного рівня соціального захисту громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Латишева О. В., Євтушенко М. О., Пронін С. В., Будовій М. Ю. Соціальний захист держави: суть, моделі та особливості забезпечення. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2. URL: [http://www.venu-journal.org/download/2020/2\(39\)/13-Latysheva.pdf](http://www.venu-journal.org/download/2020/2(39)/13-Latysheva.pdf) (дата звернення: 02.01.2025).
2. Кропивницький М. О. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту населення в Україні в контексті адміністративно-правової політики України. *Київський часопис права*. 2024. № 2. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/463/450> (дата звернення: 05.01.2025).
3. Чеберяко О., Лещенко І. Особливості фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в умовах воєнного стану. *Світ фінансів*. 2024. № 1 (78). URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1675/1686> (дата звернення: 06.01.2025).
4. Белова І. М., Семенишена Н. В. Суть, основні напрями та функції соціального захисту населення. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2021. № 34. URL: https://journals.pdu.khmelnitskiy.ua/index.php/podilian_bulletin/article/view/70/57 (дата звернення: 07.01.2025).
5. Данилюк О. І. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2019/52.pdf (дата звернення: 07.01.2025).
6. Лопушняк Г. С. Соціальний захист населення: теоретична концептуалізація та особливості державного управління. *Теорія та практика державного управління*. 2011. № 2 (33). URL: <https://surl.li/jlguca> (дата звернення: 09.01.2025).

7. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 № 2107-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2107-14#Text> (дата звернення: 11.01.2025).
8. Тарасенко В. С. Відмінність державної соціальної допомоги від державного соціального страхування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. URL: <http://www.apdp.in.ua/v63/49.pdf> (дата звернення: 12.01.2025).
9. Хомич І. Ю. Особливості соціальної допомоги як форми соціального забезпечення населення України. *Форум права*. 2013. № 3. URL: <https://surl.lu/piscde> (дата звернення: 13.01.2025).
10. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 14.01.2025).
11. Бондаренко Н. В., Ролінський О. В., Гумен О. В., Андрусішина Т. В. Соціальне страхування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Збірник наукових праць Уманського національного університету*. 2023. №102. URL: <https://journal.udau.edu.ua/assets/files/102/102.2/20.pdf> (дата звернення 16.01.2025).
12. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 №1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (дата звернення 18.01.2025).
13. Сотнікова Ю. В. Класифікація видів та форм соціального захисту в Україні. *Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика*. 2021. URL: <https://surl.lu/jsprbh> (дата звернення: 19.01.2025).
14. Ключко О. О. Соціальна допомога в Україні: реалії, перспективи. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2020. №4. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/12659/1/Klochko.pdf> (дата звернення: 20.01.2025).
15. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 №2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 20.01.2025).

16. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 08.07.2010 №2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#n15> (дата звернення: 21.01.2025).
17. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 02.03.2000 №1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#n295> (дата звернення: 21.01.2025).
18. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 №1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 22.01.2025).
19. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017 №2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (дата звернення: 23.01.2025).
20. Адміністративні дані в значенні Закону України “Про державну статистику”, що збираються Міністерством у справах ветеранів України. URL: <https://data.gov.ua/dataset/034f43a4-133a-498f-8478-6076ed1013e4> (дата звернення: 01.02.2025).
21. Вебпортал Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/> (дата звернення: 01.02.2025).
22. Як в Україні змінювалася кількість переселенців та розмір допомоги для них. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/01/18/infografika/suspilstvo/yak-ukrayini-zminyuvalas-ya-kilkist-pereselencziv-ta-rozmir-dopomohy-nux> (дата звернення: 01.02.2025).
23. Ukraine - Displacement Tracking Matrix (DTM) - IOM. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine> (дата звернення: 03.02.2025).
24. Міжнародний валютний фонд. База даних світового економічного огляду. Квітень 2025. Україна. URL: <https://surl.li/udwrha> (дата звернення: 05.02.2025).
25. Звіт за результатами соціологічного дослідження на тему “Зацікавленість і спроможність організацій громадянського суспільства надавати соціальні

послуги”. Квітень 2024 року. URL: <https://surl.li/ytoavi> (дата звернення: 08.02.2025).

26. Державні соціальні гарантії. URL: <https://old.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html?PrintVersion> (дата звернення: 09.02.2025).

27. Стипендія в Україні 2021: види, розміри, терміни виплати. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-delovye-novosti-36-ctipendiya-v-ukraine-2021-vidy-razmery-sroki-vyplaty> (дата звернення: 09.02.2025).

28. Ляшенко А. Із 1 січня 2022 року збільшено розмір академічних та іменних стипендій. URL: <https://surl.lu/lnljob> (дата звернення: 09.02.2025).

29. Студентські стипендії. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/studentski-stipendii> (дата звернення: 09.02.2025).

30. Прожитковий мінімум у цінах січня 2021 року. URL: <https://pon.org.ua/novyny/8541-prozhitkoviy-mnmum-u-cnah-schnya-2021-roku.html> (дата звернення: 12.02.2025).

31. Інформація щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму за січень 2022 року. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/informatsiya-shchodo-faktychnoho-rozmiru-prozhytkovoho-minimumu-za-sichen-2022-roku> (дата звернення: 12.02.2025).

32. Фактичний розмір прожиткового мінімуму за січень 2023 року. URL: http://pmguinfo.dp.ua/images/photo-news/04_2023/05_02_1.jpg (дата звернення: 12.02.2025).

33. Розрахунки прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення у цінах червня 2024 р. URL: http://pmguinfo.dp.ua/images/photo-news/07_2024/23_04.pdf (дата звернення: 12.02.2025).

34. Розрахунок прожиткового мінімуму у розрахунку на місяць на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення у цінах січня 2025 р. URL: http://pmguinfo.dp.ua/images/photo-news/03_2025/03_02.pdf (дата звернення: 12.02.2025).
35. Рівень безробіття та частка тих, хто економить на їжі, оцінка Info Sapiens. URL: <https://public.flourish.studio/visualisation/21462335/> (дата звернення: 17.02.2025).
36. Now available: first 2025 data for minimum wages. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250410-2> (дата звернення: 19.02.2025).
37. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates?date=01.01.2025&period=daily> (дата звернення: 19.02.2025).
38. Несчетна С. Чи очікувати українцям підвищення мінімальної зарплати: нардеп дав відповідь. URL: <https://tsn.ua/groshi/chi-ochikuvati-ukrayincyam-pidvischennya-minimalnoyi-zarplati-2781672.html> (дата звернення: 20.02.2025).
39. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (24.02.2025).
40. Чорна В. Частині переселенців скасували виплати: що змінилося для ВПО у вересні. URL: <https://surl.li/frqtj> (дата звернення: 25.02.2025).
41. Студеннікова І. Соціальні видатки: що і чому фінансує держава у I півріччі 2023 року. URL: <https://voxukraine.org/sotsialni-vydatky-shho-i-chomu-finansuye-derzhava-u-i-pivrichchi-2023-roku> (дата звернення: 26.02.2025).
42. Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2022 №401. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.02.2025).

43. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2024 рік. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698 (дата звернення: 27.02.2025).

44. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2022 році. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/ZVIT%20PFU%202022.pdf> (дата звернення: 02.03.2025).

45. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2023 році. URL:

https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_PFU_2023_.pdf (дата звернення: 02.03.2025).

46. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2024 році. URL: https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2025/05/Zvit_2024.pdf (дата звернення: 02.03.2025).

47. Про невідкладні заходи щодо консолідації українського суспільства : Указ Президента України від 14.02.2022 №53/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2022#Text> (дата звернення: 05.03.2025).

48. З 1 січня 2023 року фінансування страхувальників для виплат по лікарняних здійснюватиме Пенсійний фонд України. URL: <https://surl.lu/jjypse> (дата звернення: 06.03.2025).

49. Про затвердження списків виробництв, робіт, професій, посад і показників, зайнятість в яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 №461. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/461-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.03.2025).

50. Деякі питання надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового

палива і скрапленого газу Пенсійним фондом України : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2022 №1041. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1041-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.03.2025).

51. Деякі питання виплати у 2022 році разової грошової допомоги, передбаченої Законами України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” і “Про жертви нацистських переслідувань” : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 №540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.03.2025).

52. Деякі питання соціального захисту осіб, які мають особливі та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, ветеранів війни та осіб, що працюють в спеціальних умовах : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 №1396. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.03.2025).

53. Про внесення зміни до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" щодо призначення пенсії особам, які проживають на тимчасово окупованій території або на території, на якій ведуться бойові дії : Закон України від 20.03.2023 №2981-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2981-20#Text> (дата звернення: 11.03.2025).

54. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 15.03.2025).

55. Про затвердження Звіту про виконання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття на 2021 рік : Постанова Правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття від 21.12.2022 №46. URL: https://old.dcz.gov.ua/sites/default/files/postanova_no_46_0.pdf (дата звернення: 16.03.2025).

56. Про затвердження Звіту про виконання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття на 2022 рік : Постанова Правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття від 17.08.2023 №57. URL: https://old.dcz.gov.ua/sites/default/files/postanova_57.pdf (дата звернення: 16.03.2025).

57. Про затвердження Звіту про виконання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття на 2023 рік : Постанова Правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття від 18.06.2024 №69. URL: https://old.dcz.gov.ua/sites/default/files/postanova_69.pdf (дата звернення: 16.03.2025).

58. Про затвердження Звіту про виконання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття на 2024 рік : Постанова Правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття від 26.06.2025 №93. URL: <https://www.dcz.gov.ua/assets/pdfs/postanova93.pdf> (дата звернення: 16.03.2025).

59. Про внесення змін до порядків, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738 : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2023 №39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.03.2025).

60. Про виділення коштів для надання фінансової допомоги Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2020 №308. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.03.2025).

61. Про Державний бюджет України на 2024 рік : Закон України від 09.11.2023 №3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20> (дата звернення: 22.03.2025).

62. Яким є образ ветеранів в українському суспільстві. URL: <https://uacrisis.org/uk/yakym-ye-obraz-veteraniv-v-ukrayinskomu-suspilstvi> (дата звернення: 25.04.2025).
63. Цуркан Р. За час війни в Україні стало на 600 тисяч людей з інвалідністю більше - Мінсоцполітики. URL: <https://surl.lu/kqsamh> (дата звернення: 27.04.2025).
64. Близько 3-4 млн українців потребуватимуть ліків через психічні розлади внаслідок війни. URL: <https://surl.li/kbjvln> (дата звернення: 29.04.2025).
65. Оксана Жолнович: «Створюємо умови, в яких люди з інвалідністю отримають реальні можливості для працевлаштування». URL: <https://surl.li/noxuth> (02.05.2025).
66. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю : Закон України від 15.01.2025 №4219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4219-20#Text> (дата звернення: 05.05.2025).
67. Уряд працює над встановленням прожиткового мінімуму на рівні фактичного споживання. URL: <https://surl.li/cxrdje> (дата звернення: 08.05.2025).
68. Комітет ВРУ підтримав урядовий законопроект про базову соціальну допомогу. URL: <https://surl.li/iyoarg> (дата звернення: 10.05.2025).
69. Нова послуга в Дії: оформлюйте базову соціальну допомогу онлайн. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/nova-posluha-v-diyi:-oformlyuyte-bazovu-sotsialnu-dopomohu-onlayn> (дата звернення: 12.05.2025).
70. Омельченко Т. Міністр соцполітики: «Весь бюджет соціальної сфери України – це кошти від міжнародних партнерів». URL: <https://surl.li/kdyntk> (дата звернення: 15.05.2025).
71. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes> (дата звернення: 15.05.2025).
72. Посилення соціального захисту в Україні: підсумки проєкту Ради Європи. URL: <https://surl.li/rtfxrn> (дата звернення: 16.05.2025).

73. Ветеранський кодекс: навіщо Україні потрібен новий системний документ і що він змінює. URL: <https://surl.li/aetehd> (дата звернення: 17.05.2025).
74. Свистунова О. В. Соціальний захист у країнах ЄС: конституційні моделі та можливості їх адаптації в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. №2. URL: http://lsey.org.ua/2_2025/18.pdf (дата звернення: 18.05.2025).
75. Європейська комісія посилює підтримку для України в боротьбі з бідністю та безпритульністю. URL: <https://surl.li/dkwtcl> (дата звернення: 19.05.2025).
76. На URC-2025 підписали Тристоронній меморандум щодо реформи ринку праці в Україні. URL: <https://surl.lt/utfkcu> (дата звернення: 20.05.2025).
77. e-Estonia, the information society since 1997. URL: <https://surl.li/tuplmi> (дата звернення: 21.05.2025).